

Л. А. Шевелєва

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС *у таблицях*

ПРАВИЛА, ВИНЯТКИ, ПРИКЛАДИ, КОМЕНТАРІ

Видання друге, доповнене

Харків
«СВІТ ДИТИНСТВА»
2000

За редакцією проф. А. О. Свашенко

Шевелева Л. А.

ШЗ7 Український правопис у таблицях: Правила, винятки, приклади, коментарі /За ред. проф. А. О. Свашенко. — Х.: Світ дитинства, 2000. — 64 с. ISBN 966-544-055-1.

До учбового посібника ввійшли основні правила української орфографії і пунктуації. Вони відібрані з урахуванням частоти помилок, що припускаються на письмі, і представлені в 54 таблицях. Перед таблицями подано короткий теоретичний вступ «Основи українського правопису». Okремо виділено деякі слова, правопис яких зазнав змін згідно з новими правилами 1993 року (Український правопис.— К.: Наукова думка, 1996).

Додаток становить собою 18 таблиць відмінювання і дієвідмінювання.

Посібник розраховано на учнів старших класів середніх шкіл, абітурієнтів, студентів, а також усіх, хто вдосконалює знання з української мови.

УДК 373:80
ББК 81.2Укр-922

Навчальне видання

Шевелева Лариса Анатоліївна

Український правопис у таблицях

Правила, винятки, приклади, коментарі
Видання друге, доповнене

Відповідальний за випуск *Є. Г. Орлова*
Художній редактор *С. Е. Кулинич*
Комп'ютерна верстка *І. В. Макаров*
Коректор *Н. С. Дорохіна*

Підписано до друку 21.04.2000. Формат 60x84/8.
Папір газетний. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 7,44.

Видавництво «Світ дитинства»
Україна, 61001, м. Харків, вул. Руставелі, 4/20.

ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

Правопис складається з графіки, орфографії і пунктуації. **Графіка** — це система співвідношень між буквами (літерами) алфавіту і звуками мови. В українському алфавіті 33 букви, більшість із них позначає один звук. Одна буква (ь) позначає не самостійний звук, а м'якість попереднього приголосного. 10 букв (а, о, у, е, и, і, ї, я, ю, є) передають на письмі голосні звуки, а 22 букви (б, в, г, ґ, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ) — приголосні звуки.

Букви а, о, у, е, и, і завжди позначають один звук, буква ї — два звуки [йі]; букви я, ю, є на початку, в кінці, в середині слова після букви на позначення голосного, після апострофа і м'якого знака передають два звуки: [йа], [йу], [йе], а в кінці чи в середині слова після букви на позначення приголосного передають один звук: [а], [у], [е] — й одночасно пом'якшення попереднього приголосного. Позначати м'якість попереднього приголосного може і буква і. Буква щ завжди позначає два звуки [шч].

Буквосполучення дж і дз позначають один звук (у корені) або окремі два звуки (якщо д належить до префікса, а ж і з до кореня). Буква г передає фарингальний звук [ґ], а буква ґ — задньоязиковий проривний [г] у давно запозичених та звуконаслідувальних словах (див. стор. 4).

Орфографія — це система правил передачі звукової мови на письмі. Українська орфографія ґрунтується на трьох принципах: фонетичному, морфологічному та історичному, або традиційному. Суть **фонетичного** принципу в тому, що слова пишуться так, як вимовляються за нормами орфоєпії — правильної вимови, власливої літературній мові. За фонетичним принципом пишуться префікс с- перед к, п, т, ф, х (*скласти, спростити, стемніти, сформувати, схвилювати*), прикметникові суфікси -зьк-, -цьк-, -ськ- (*криворізький, парубоцький, учнівський*), іменникові суфікси -ств-, -цтв-, -зтв- (*братство, представництво, убозтво*); позначаються групи приголосних, утворені внаслідок спрощення (рідкісний, тижневий, виїзний), чергування приголосних [г], [к], [х] — [ж], [ч], [ш] — [з'], [ц'], [с'] (*дорога — дорожній — при дорозі; рука — ручний — на руці; рух — рушив — у русі*) і т. ін.

Морфологічний принцип вимагає, щоб морфеми (префікси, корені, суфікси, закінчення) в усіх споріднених словах передавалися однаково незалежно від мови. Відповідно до цієї вимоги в українському письмі позначаються ненаголошені голосні [е], [и] та [о], якщо їх можна перевірити наголосом (*возвеличити — вéлич, подивитися — дівиться, робити — рóбити*), приголосні і подвоєні звуки на межі морфем (*без-*

турботний, відкрити, приготуєшся, борються; осінній, цінник, беззаконний, донісся) і т. ін.

Історичний, або традиційний, принцип правопису виявляється в тому, що написання пов'язане з усталеною традицією і не залежить ні від вимови, ні від морфологічної будови слова. Саме традицією пояснюється вживання в українському письмі м'якого знака (*приходьте, льотчик*), букви щ (*щезнути, нещасний, борщ*), букви ї (*їхати, мої, хазяїн*), букв я, ю, є (*лазня, роблю, синє; яловичина, юшка, п'є*), подвоєних букв в іншомовних словах (*ванна, вілла*) і т. ін.

Зустрічаються і **сміслові, або диференціюючі**, написання однозвучних слів, які пов'язані з їх різним значенням (*піднятися в гору і підвести очі вгору, обробляти землю і планета Земля*).

Пунктуація — це система правил про постановку розділових знаків у письмовому тексті. Основні принципи української пунктуації — граматичний, смисловий і інтонаційний. На основі **граматичного** принципу ставляться обов'язкові розділові знаки: крапка в кінці речення; знаки, що відділяють частини складного речення або однорідні члени і виділяють такі синтаксичні конструкції, які вставляються для доповнення, пояснення, розкриття змісту. Допоміжними до граматичного виступають **смісловий та інтонаційний** принципи, які вимагають при постановці того чи іншого знака враховувати смислові відношення між частинами речення і інтонацію.

Усі розділові знаки поділяються на дві групи: відділяючі і відокремлюючі. **Відділяючі** знаки (крапка, знак питання, знак оклику, кома, крапка з комою, двокрапка, тире і три крапки) розмежовують речення, частини складного речення і однорідні члени. Вони бувають одиничними і повторюваними (кома і крапка з комою). **Відокремлюючі** розділові знаки (коми, тире, дужки, лапки) завжди парні і розглядаються як один знак. Вони служать для виділення з обох боків відокремлених означень, прикладок, обставин, уточнюючих членів речення, вставних слів, словосполучень і речень, звертань, порівняльних звертотів, прямої мови.

У цьому довіднику правила сформульовані відповідно до нової редакції «Українського правопису», розробленої АН України у 1993 році.

З метою вироблення і закріплення навичок грамотного письма пропонуємо користуватися виданням Шевелевої Л. А., Дудки О. О. «Український правопис. Практикум» (Х., 1998), рекомендованим Міністерством освіти України.

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Аа	Бб	Вв	Гг	Ґґ	Дд	Ее
Єє	Жж	Зз	Ии	Іі	Її	Йй
Кк	Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр
Сс	Тт	Уу	Фф	Хх	Цц	Чч
Шш	Щщ	Ьь	Юю	Яя		

СЛОВА З ЛІТЕРОЮ Ґ

Літера ґ пишеться в словах:

<i>аґрус</i>	<i>ґеготати</i>	<i>ґніт (у свічці)</i>	<i>ґудзик</i>
<i>ґаблице</i>	<i>ґедзатися</i>	<i>ґогель-могель</i>	<i>ґудзь</i>
<i>ґаблі</i>	<i>ґедзь</i>	<i>ґоголь-моголь</i>	<i>ґуля</i>
<i>ґава</i>	<i>ґелґотати</i>	<i>ґонт</i>	<i>ґуральня</i>
<i>ґазда</i>	<i>ґерґотати</i>	<i>ґонта</i>	<i>ґджерґотати</i>
<i>ґалаґан</i>	<i>ґердан</i>	<i>ґражда</i>	<i>ґжигнути</i>
<i>ґандж</i>	<i>ґерлиґа</i>	<i>ґрасувати</i>	<i>ґзига</i>
<i>ґанок</i>	<i>ґирлиґа</i>	<i>ґрати (іменник)</i>	<i>ґзиглик</i>
<i>ґатунок</i>	<i>ґетеборґ</i>	<i>ґренландія (і Гренландія)</i>	<i>зигзаґ</i>
<i>ґвалт</i>	<i>ґешефт</i>	<i>ґречний</i>	<i>леґінь</i>
<i>ґданськ (і Гданськ)</i>	<i>ґигнути</i>	<i>ґриндґжолі</i>	<i>фіґа</i>
<i>ґегати</i>	<i>ґібралтар (і Гібралтар)</i>	<i>ґрунт</i>	<i>фіґлі-міґлі</i>
<i>ґегекати</i>	<i>ґлей (вишневий клей)</i>	<i>ґрунь</i>	<i>шварґотіти</i>

тощо та похідних від них.

СЛОВА, ПРАВОПИС ЯКИХ ЗАЗНАВ ЗМІН ЗГІДНО З НОВИМИ ПРАВИЛАМИ 1993 РОКУ

(поряд із кожним словом номер відповідної таблиці, поданої в довіднику)

<i>Аддис-Абеґа (28)</i>	<i>Великдень (26)</i>	<i>Мавританія (28)</i>	<i>Сардинія (28)</i>
<i>Алґжир (28)</i>	<i>Великий піст (26)</i>	<i>Мадрид (28)</i>	<i>Сирія (28)</i>
<i>Аргентина (28)</i>	<i>В'яземський (2)</i>	<i>Масниця (26)</i>	<i>Сицилія (28)</i>
<i>Ассирія (28)</i>	<i>В'ячеслав (2)</i>	<i>Мексика (28)</i>	<i>Скандинавія (28)</i>
<i>бароко (11)</i>	<i>ґаазький (10)</i>	<i>парфумерія (28)</i>	<i>Спасівка (26)</i>
<i>беладона (11)</i>	<i>Єванґеліє (26)</i>	<i>парфуми (28)</i>	<i>стакато (11)</i>
<i>бравісимо (11, 28)</i>	<i>Жуль Верн (28)</i>	<i>піанісимо (11, 28)</i>	<i>Тибет (28)</i>
<i>Бразилія (28)</i>	<i>журі (28)</i>	<i>піваркуша (17)</i>	<i>феєрверк (28)</i>
<i>Біблія (26)</i>	<i>інтермецо (11)</i>	<i>півогірка (17)</i>	<i>фіп (11)</i>
<i>Бог (26)</i>	<i>карабаський (10)</i>	<i>пів'яблука (2)</i>	<i>Флориди (28)</i>
<i>Божя Мати (26)</i>	<i>конвеєр (28)</i>	<i>піцикато (11)</i>	<i>фортисимо (11, 28)</i>
<i>Благовіщення (26)</i>	<i>Коран (26)</i>	<i>Покрова (26)</i>	<i>Чикаґо (28)</i>
<i>Вавилон (28)</i>	<i>Корсика (28)</i>	<i>Пом'яловський (2)</i>	<i>Чилі (28)</i>
<i>Ватикан (28)</i>	<i>лейпцизький (10)</i>	<i>Псалтир (26)</i>	
<i>Вашинґтон (28)</i>	<i>лібрето (11)</i>	<i>Різдво (26)</i>	

НЕНАГОЛОШЕНІ ГОЛОСНІ

О чи А? Е чи И? И чи І?

Правила	Приклади
<p>1. У складах із буквами на позначення ненаголошених о, е, и пишеться та сама буква, що й під наголосом.</p> <p>2. У кількох дієслівних коренях о чергується з а (перед суфіксами -а-, -ува-), е чергується з и (перед суфіксом -а-).</p> <p>3. Пишеться а перед складом з а (я) в деяких словах.</p> <p>4. Пишеться е:</p> <p>а) у сполученнях -ере-, -еле-;</p> <p>б) коли е при зміні слова випадає;</p> <p>в) при чергуванні з і.</p> <p>5. Пишеться и:</p> <p>а) у сполученнях -ри-, -ли-;</p> <p>б) у тих випадках, коли в російських словах пишеться и або ы.</p> <p>6. Пишеться і:</p> <p>а) на початку слова;</p> <p>б) при чергуванні з о або е;</p> <p>в) у тих випадках, коли в російських словах пишеться о або е.</p>	<p><i>носити — нѳсить, кожух — кѳжа, зачесати — чѳше, злегенька — лѳгше, вишневий — вѳшня, примирити — мѳрний</i></p> <p><i>гонити — ганяти, клонитися — кланятися, котити — обкачати, кроїти — краяти, ломити — ламати, допомогти — допомагати, вискочити — скакати, схопити — хапати, проводжати — випроваджувати; беру — збирати, змертвіти — вмирати, видерти — видирати, перу — обпирати, витерти — витирати, стелити — застилати, клену (кляну) — проклинати</i></p> <p><i>багато, багатир (= багач), гарячий, гаразд, кажан, калач, качан, хазяїн і похідні від них, але: багатир (= силач), слов'яни, кропива, крохмаль, козак</i></p> <p><i>черевик, пелена</i></p> <p><i>шевця (шевець), праведний (правда)</i></p> <p><i>летіти — літати, променя — промінь, каменя — камінь</i></p> <p><i>тривожитися, глитати, але: дрімати, пролітати</i></p> <p><i>писати (рос. писать), рибина (рос. рыба)</i></p> <p><i>імла, інакше, іржавіти</i></p> <p><i>щічка — щока, щітка — щетина</i></p> <p><i>війна (рос. война), ціна (рос. цена)</i></p>

УЖИВАННЯ АПОСТРОФА

Апостроф чи Ø¹?

Правила	Приклади
<p>Апостроф уживається для позначення роздільної вимови перед я, ю, є, ї:</p> <p>1) в українських словах</p> <p>а) після б, п, в, м, ф, якщо перед ними немає інших букв на позначення приголосних (крім р), які належали б до кореня;</p> <p>б) після р у кінці складу;</p> <p>в) після б, п, в, м, ф, р, к у власних назвах;</p> <p>г) після префіксів та першої частини складних слів, які закінчуються буквами на позначення приголосних;</p> <p>2) в іншомовних словах після б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш та після р у кінці складу, а також після префіксів, які закінчуються буквами на позначення приголосних.</p> <p>Апостроф не вживається</p> <p>1) перед я, ю, є в українських і іншомовних словах:</p> <p>а) після б, п, в, м, ф, коли перед ними стоять інші букви на позначення приголосних (крім р), які належать до кореня;</p> <p>б) після б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш та після р на початку складу, якщо я, ю, є позначають м'якість попередніх приголосних;</p> <p>2) перед йо.</p>	<p><i>голуб'я, п'ють, на верхів'ї, сім'єю, мереш'яньський</i></p> <p><i>довір'я, сузір'я, бур'ян</i></p> <p><i>Аляб'єв, Куп'янськ, В'яземський, В'ячеслав, Пом'яловський, Прокоф'єв, Захар'їн, Лук'ян</i></p> <p><i>під'їхати, роз'яснення, з'юрмитися, дит'ясла, пів'яблука, але: пів-Європи (власна назва)</i></p> <p><i>об'єкт, комп'ютер, інтерв'ю, прем'єра, верф'ю, к'янті, Х'юстон, Руж'є, миш'як, екстер'єр, ад'юнктура, ін'єкція, кон'юнктивіт, кон'юнктура</i></p> <p><i>мавпячий, морквяний, духмяний, але: торф'яний, верб'я, черв'як</i></p> <p><i>бязь, дебют, пюре, гравюра, Мюнхен, фюзеляж, Гюго, кюре, манікюр, кювет, брязкіт, рюмсасти, Репін</i></p> <p><i>Соловейов, серйозний, курйозний</i></p>

¹ Ø означає відсутність апострофа, м'якого знака або розділового знака.

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ

О чи І? Е чи І?

Правила	Приклади
<p>1. Згідно з вимовою о, е у відкритому складі чергуються з і в закритому складі:</p> <p>а) при зміні форм іменників, прикметників (і похідних від них власних назв), числівників і займенників прикметникового типу, а також дієслів;</p> <p>б) при словотворенні.</p> <p>2. О, е не переходять в і в закритому складі:</p> <p>а) коли вони випадні або вставні;</p> <p>б) у звукосполученнях -оро-, -оло-, -ере-, -еле-;</p> <p>в) у звукосполученнях -ор-, -ер-, -ов- між буквами на позначення приголосних;</p> <p>г) у родовому відмінку множини іменників на -ення;</p> <p>г) у словах іншомовного походження.</p>	<p><i>справедливості — справедливість, у прекрасному — у прекраснім (майбутньому), Харкова — Харків, Києва — Київський, семи — сім, твого — твій, везе — віз</i></p> <p><i>веселитися — весілля, творити — твір</i></p> <p><i>лапок — лапки, вітер — вітри</i></p> <p><i>морок, холод, терен, велет, але: моріг, оборіг, поріг, просторінь, сморід (винятки)</i></p> <p><i>морква, червоний, шовковий, але: погірдний, хоч погорда (виняток)</i></p> <p><i>спроцень, відхилень</i></p> <p><i>директор, шофер, шеф, але: кольору — колір, панеру — папір (давні запозичення)</i></p>

Зверніть увагу: у фонетичній закономірності чергування **о**, **е** з **і** є відхилення.

Пишемо **і** у відкритому складі іменників у формі називного відмінка однини (*взірець, сніжок*); родового відмінка множини (*бійок, кілець*), а також у словах із зменшено-пестливими суфіксами (*кізонька, піженька*). У групах з **-оро-**, **-оло-**, **-ере-** **о**, **е** переходять в **і** в закритому складі у родовому відмінку множини іменників жіночого роду і в похідних від них словах на **-к(а)** (*корова — корів — корівка*); у родовому відмінку множини іменників середнього роду та в утворених від них зменшених формах (*ворота — воріт — ворітця, але: джерело — джерел — джерельце; дерево — дерев — деревце*); у деяких іменниках середнього роду (*бездоріжжя,*

Запоріжжя, підборіддя, підворіття, але: лівобережжя, правобережжя, безголів'я, поголів'я, але: безголосся, повноголосся).

Пишемо **о**, **е** в закритому складі у непрямих відмінках іменників чоловічого роду (*гребця, гребцю* та ін.); у родовому відмінку множини іменників жіночого роду (*обнов, жмень, але: осіб, підків*); у називному відмінку однини іменників чоловічого роду (*завод, пограм*); під наголосом у словотворних частинах **-вод**, **-воз**, **-нос**, **-роб** слів, що називають людей за родом діяльності (*діловод, але: газопровід, водовоз, але: дрововіз; землероб*), у деяких словах книжного й церковного походження (*Бог, пророк, словник*).

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ Е чи О?

Правила	Приклади
<p>Після ж, ч, ш, щ, дж, й:</p> <p>1) пишемо е перед буквами на позначення м'яких приголосних і складами з е та и, що походить від давньоруського и, яке без змін збереглося в російській мові;</p> <p>2) пишемо о перед буквами на позначення твердих приголосних і складами з а, о, у та и, що походить від давньоруського ы, яке без змін збереглося в російській мові.</p>	<p><i>женити</i> (рос. <i>женить</i>), <i>четвертий</i>, <i>пшениця</i> (рос. <i>пшеница</i>), <i>щєбінь</i>, <i>джерело</i>, <i>ограєць</i></p> <p><i>жонатий</i>, <i>чотири</i> (рос. <i>четыре</i>), <i>пшоно</i>, <i>щоку</i>, <i>бджола</i>, <i>знайомий</i> (рос. <i>знакомый</i>)</p>

Зверніть увагу: в чергуванні **е** з **о** є відхилення від правила (найчастіше внаслідок аналогії з іншими формами).

Пишемо **о** замість **е** в суфіксі **-ост(и)** іменників жіночого роду III відміни (*більшості*, *неминучості*), у давальному й місцевому відмінках однини деяких іменників (*щоці*, *на щоці*); у закінченнях родового та орудного відмінків жіночого роду прикметників, а також займенників і числівників прикметникового типу (*пекучої*, *пекучою*; *вашої*, *вашою*; *першої*, *першою*); у похідних утвореннях типу *чорніти*, *чорнило* від *чорний*.

Пишемо **е** замість **о** у корені дієслів у формах I особи однини, 3 особи множини, в інфінітиві, у закінченні I особи множини деяких дієслів I дієвідміни (*шепчу*, *шепчуть*, *шептати*, *шепчемо*); у пасивних дієприкметниках із суфіксом **-ен(ий)** і прикметниках з наголошеним суфіксальним **е** (*зосереджений*, *грушевий*, але: *грошовий*); у суфіксах **-енк(о)**, **-єнк(о)**, **-єчок**, **-єчок**, **-єчк(а)**, **-єш(ий)**, **-єзн(ий)** (*Сидорченко*, *Авдієнко*, *вершечок*, *красчок*, *доріжечка*, *височенний*, *широчезний*); у словах книжного та іншомовного походження (*жертва*, *печера*, *чек*); у деяких словах за традицією (*кочерга*, *червоний*, *щедрий*).

ЧЕРГУВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ І ПРЕФІКСІВ У чи В? У- чи В-?

Правила	Приклади
<p>1. Щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови, у вживається:</p> <p>а) між буквами на позначення приголосних;</p> <p>б) на початку речення перед буквами на позначення приголосних;</p> <p>в) перед в, ф, льв, св, тв, хв і под.;</p> <p>г) після паузи (на письмі після розділових знаків) перед буквами на позначення приголосних.</p>	<p><i>Приїду, було, до них у гостину — сидять укуці</i> (М.В.).</p> <p><i>Учора відбулися загальні збори.</i> <i>У купі паперів був і потрібний документ.</i></p> <p><i>Є багато спільного у творчості цих письменників. Нитку треба складати уосьмеро.</i></p> <p><i>Це було, мені здається, у минулому році.</i> <i>Зараз головне — установити нове обладнання.</i></p>

2. Щоб уникнути збігу голосних, **в** уживається:

а) між буквами на позначення голосних;

б) на початку речення перед буквами на позначення голосних;

в) після букв на позначення голосних перед буквами на позначення приголосних, крім **в, ф, льв, св, тв, хв** і под.

Вона вчиться в аспірантурі, а він викладає математику в університеті.

В інституті відбулася науково-практична конференція.

*Вони познайомилися ще в дитинстві.
Зранку підморозило, а вночі був дощ.*

Зверніть увагу: у і в не чергуються у словах, що вживаються тільки з у або в (*увільнити, угода, укладач, уривок, утворення; ввічливість, вдумливість,*

взаємовплив, влада); у власних іменах (*Устименко, Власенко*) і в словах іншомовного походження (*уніфікація, узурпатор*).

Таблиця 6

ЧЕРГУВАННЯ СПОЛУЧНИКІВ І ЧИ Й?

Правила	Приклади
<p>1. Щоб уникнути збігу приголосних, і вживається:</p> <p>а) після букв на позначення приголосних або паузи (на письмі після розділових знаків) перед буквами на позначення приголосних;</p> <p>б) на початку речення.</p> <p>2. Щоб уникнути збігу голосних, й вживається:</p> <p>а) між буквами на позначення голосних;</p> <p>б) після букв на позначення голосних перед буквами на позначення приголосних.</p>	<p><i>Був дощ м'який, і гречка пахне душно (Р.) Зима... і пролісок блакитний! Навколо ще лежать сніги, А він вже скинув ланцюги! (Ол.).</i></p> <p><i>І хліб зійшов, як гімн весні і літу... (Заб.).</i></p> <p><i>Темрява з кутків давно вже вийшла Та й обступила нас, немов облога (Л.У.).</i></p> <p><i>Нащадки безсторонні Простять мені і помилки, й вагання... (Пл.).</i></p>

Зверніть увагу: і з й не чергуються при зіставленні понять (*небо і земля, весна і осінь*); перед словами, що починаються з **є, ї, й, ю, я** (*древня Греція і*

Єгипет; запросили і її, і його; дівчата і юнаки; зробити щось швидко і як слід).

ЧЕРГУВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ З, ІЗ чи ЗІ?

Правила	Приклади
<p>1. Уживаємо з:</p> <p>а) перед словом, що починається буквою на позначення голосного;</p> <p>б) перед буквами на позначення приголосних, крім с, ш, якщо попереднє слово закінчується буквою на позначення голосного, а також на початку речення, після паузи.</p> <p>2. Уживаємо із:</p> <p>а) між буквами на позначення приголосних;</p> <p>б) на початку речення або після букв на позначення голосних перед с, ш та сполученням букв на позначення приголосних.</p> <p>3. Уживаємо зі перед сполученням букв на позначення приголосних (початковими найчастіше бувають з, с, ш, щ).</p>	<p><i>Постать, що з обличчя нагадує Мавку, з'являється з-за берези (Л. У.).</i></p> <p><i>Він розмовляв з кіньми, з телятами, з травами... (Д.).</i></p> <p><i>З кутка в куток тиняюся всі дні... (Пл.).</i></p> <p><i>Ми піднялися разом із сходом сонця.</i></p> <p><i>Із хати світа не оглянеш (н.тв.).</i></p> <p><i>І блідий місяць на ту пору</i> <i>Із хмари де-де виглядав... (Ш.).</i></p> <p><i>Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься зі свого затишку (Коц.).</i></p> <p><i>Зі злої трави лихе сіно (н.тв.).</i></p>

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА Ь чи Ø?

Правила	Приклади
<p>1. М'який знак (ь) пишеться в українських словах:</p> <p>а) після букв на позначення м'яких [д], [т], [з], [с], [дз], [ц], [л], [н], що закінчують склад;</p> <p>б) після букв на позначення м'яких приголосних перед о у середині складу;</p> <p>в) у суфіксах -зьк-, -цьк-, -ськ-;</p> <p>г) у суфіксах -еньк-, -оньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-;</p> <p>г) після л перед буквами на позначення приголосних;</p>	<p><i>заздалегідь, нежить, мазь, просьба, гедзь, місяць, сіль, промінь</i></p> <p><i>третьокласниця, учотирьох, льох</i></p> <p><i>запорізький, козацький, по-українському, але: баский, боязкий, різкий, в'язкий, дерзкий, ковзкий, плоский (зк, ск не суфікси)</i></p> <p><i>синенький, дівчинонька, малесенький, білісінький, малюсінький</i></p> <p><i>більший, пральня, учительство, але: балка — балці, галка — галченя (лц, лч походять від лк)</i></p>

д) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду м'якої групи I відміни та іменників середнього роду на **-нн(я)**, **-ц(е)** II відміни;

е) у 3 особі однини і множини дійсного та у 2 особі однини і множини наказового способів дієслів, а також у стягнених формах інфінітива та зворотної частки.

2. **Ь** пишеться в іншомовних словах:

а) після **д, т, з, с, л, н** перед **я, ю, є, ї**, якими позначаються два звуки;

б) після **л, н** перед **йо**;

в) відповідно до вимови після **л** перед буквами на позначення приголосних, а також у кінці слова.

3. **Ь** не пишеться:

а) після **б, п, в, м, ф**;

б) після **ж, ч, ш, щ**;

в) після **н** перед **ж, ч, ш, щ** і суфіксами **-ств-, -ськ-**;

г) після **р** у кінці складу;

ґ) після букв, що позначають м'які приголосні, крім **л**, якщо за ними ідуть інші букви на позначення м'яких приголосних;

д) між буквами, що позначають подвоєні (подовжені) м'які приголосні.

перукарень, житниць, творинь, креслень, кілець, сердець

дивиться, дивляться, дивись, дивіться, дивіться

мільярд, Ньютон, гондольєр, в ескадрильї, але: малярія, ревью, резюме, нюанс (я, ю позначають звуки [а], [у] і пом'якшення попередніх приголосних)

медальйон, сеньйорита

альтернатива, катапульта, але: алгоритм, катафалк; акварель, Булонь, але: ритуал, еталон

дріб, степ, кров, сім, верф

ріжте, піч, робиш, дощ

інжир, конче (потрібно), інший, панщина, громадянство, просвітянський, але: доньчин (донька), няньчити (нянька), бриньчати (бренькіт)

перевірте, Харків, гіркий, але: М.Горький

пізне, танцювати, гордість, але: різьбяр, тьмяний і похідні від них

віддячити, осінній, заміжжся, свавілля

Таблиця 9

СПРОЩЕННЯ У ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ Групи букв з **Д, Т, К, Л** чи без них?

Правила	Приклади
На письмі фіксується: 1) випадання [д] , [т] у важких для вимови групах приголосних [ждн] , [здн] , [стн] , [стл] ; 2) випадання [к] у групах приголосних [скн] , [зкн] ; 3) випадання [л] у групі приголосних [слн] .	<i>тиждень — на тому тиждні, роз'їзд — роз'їзний, захист — захисник, стелити — слати, але: зап'ястний, кістлявий, пестливий, хвастливий, хворостняк, шістнадцять</i> <i>тріск — тріснути, брязк — брязнути, але: виск — вискнути, риск — рискнути</i> <i>мислити — навмисне, ремесло — ремісник</i>

Зверніть увагу: спрощення відбувається при вимові, але не позначається на письмі у прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження (*аванпостний, баластний, компостний,*

контрастний, гігантський, парламентський); у давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду I відміни (*ніаністці, оптимістці, аспірантці*).

ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ПРИ СЛОВОТВОРЕННІ

-ЗЬК-, -ЦЬК- чи -СЬК-? -ЧЧ- чи -Щ-? -Щ- чи -ЖЧ-? -ЧН- чи -ШН-?

Приголосні або групи приголосних	Перед суфіксами	Змінюються на	Приклади
г, ж, з	-ськ(ий), -ств(о)	-зьк(ий), -зтв(о)	<i>Гаага — гаазький, Лейпциг — лейпцизький, Запоріжжя — запорізький, боягуз — боягузтво</i>
к, ц, ч	-ськ(ий), -ств(о)	-цьк(ий), -цтв(о)	<i>козак-козацький, митець — митецький, Овруч — овруцький, юнак — юнацтво, але: Дамаск — дамаський, Мекка — меккський, тюрки — тюркський, баски — баскський</i>
ш, с, х	-ськ(ий), -ств(о)	-ськ(ий), -ств(о)	<i>Сиваш — сиваський, товариш — товариство, черкес — черкеський, Карабах — карабаський, але: казах — казахський</i>
-цьк-	-ин(а)	-чч(ина)	<i>кріпацький — кріпаччина, але: галицький — Галичина</i>
-ськ-, -ск-	-ин(а)	-щ(ина)	<i>Харківський — Харківщина, ліска — ліщина</i>
-ск-, -шк-	-ан-	-щ(аний)	<i>пісок — піщаний, дошки — дощаний</i>
-ск-		-щ- в усіх формах дієслів	<i>писк — пищати, пищу, пишши і г.д.</i>
-ст-		-щ- не перед и і не у 3 особі множини	<i>пригостити — пригощати, пригощаю, пригощаєш і т.д., але: пригостиш, пригостять</i>
-зк-		-жч- в усіх формах дієслів	<i>брязкіт — бряжчати, бряжчу, бряжчиш і т.д.</i>
-ськ-(-ск-)	-енк(о), -ук	-щ(енко), -щ(ук)	<i>Параска — Паращенко — Паращук</i>
-зьк-	-енк(о), -ук	-жч(енко), -жч(ук)	<i>низький — Нижченко — Нижчук</i>
г, ж, з	-ш(ий, е, ати, ання)	-жч(ий, е, ати, ання)	<i>дорогий — дорожчий, дорожче, дорожчати, подорожчання, але: легкий — легший, легше, легшати, полегшення</i>
с	-ш(ий, е, ити, ення)	-щ(ий, е, ити, ення)	<i>високий — вищий, вище, підвищити, підвищення</i>
к, ц	-н(ик, ий)	-чн(ик, ий)	<i>молоко — молочний, рука — ручний, яйце — яєчний, сонце — сонячний, серце — сердечний, рік — річний, але: дворушник, мірошник, рушник, рушниця, сердешний (= бідолашний), соняшник, торішний (згідно з вимовою)</i>

ПОДВОЄННЯ БУКВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОДОВЖЕННЯ І ЗБІГУ ПРИГОЛОСНИХ

Дві букви чи одна?

Правила	Приклади
<p>1. Дві букви для передачі подвоєних приголосних пишемо при збігу однакових приголосних:</p> <p>а) префікса й кореня українських слів, а також слів іншомовного походження, якщо існують відповідні непрефіксальні утворення;</p> <p>б) кінця першої та початку другої частини складноскорочених слів;</p> <p>в) кореня або основи на -н(-нь) і суфіксів -н-, -ник, -ниці(я);</p> <p>г) основи дієслова минулого часу на -с і постфікса -ся.</p> <p>2. Подвоєння приголосних передається на письмі:</p> <p>а) у прикметникових суфіксах -енн-, -анн-, а також у похідних іменниках із суфіксом -ість і прислівниках;</p> <p>б) у деяких словах.</p> <p>3. Подовження приголосних [д], [т], [з], [с], [ц], [л]; [н], [ж], [ч], [ш] після букв на позначення голосних передається на письмі:</p> <p>а) в усіх відмінках іменників середнього роду II відміни, крім родового множини із нульовим закінченням;</p> <p>б) в усіх відмінках деяких іменників I відміни, крім родового множини із закінченням -ей;</p> <p>в) в орудному відмінку однини іменників III відміни, якщо в називному відмінку основа їх закінчується на один м'який або шиплячий приголосний;</p> <p>г) у деяких прислівниках;</p> <p>г) в особових формах дієслова <i>лити(ся)</i> і похідних від нього.</p>	<p><i>оббивати, ввечері, віддалік, беззахисний, ззаду; інновація (є новація), іррегулярний (є регулярний), але: аютація, конютація</i></p> <p><i>заввідділом, юниат, військкомат</i></p> <p><i>туманний, ранній, щоденник, письменниця</i></p> <p><i>пронісся, затрясся, розрісся</i></p> <p><i>непримиренний, непримиренність, непримиренно; старанний, старанність, старанно</i></p> <p><i>бовван, Гайна, лялий, овва, ссати і похідні від них</i></p> <p><i>багаття, багаттю, багаттям, у багатті, але: декілька багать; почуттів, відкриттів (і відкрить)</i></p> <p><i>суддя, судді, суддю, суддею, суддів, стаття, статті, статтю, статтею, але: статей</i></p> <p><i>миттю (мить), височінню (височінь), ніччю (ніч), але: радістю (радість), щирістю (щирість), любов'ю (любов)</i></p> <p><i>зрання, спросоння, навмання, попідтинню, попідвіконню</i></p> <p><i>ллю, ллеш, ллеться, виллємо, переллються</i></p>

Запам'ятайте правопис іншомовних слів з подвоєними і неподвоєними буквами: *аннали, бонна, брунто, ванна, мадонна, манна, нетто, панна, пенні, тонна, біль (= законопроект), булла, вілла, мулла, мірра; агресія, акумуляція, алея, апарат, атестат,*

бароко, беладона, белетристика, бравісимо, ват (але: Ватт), грип, група, ідилія, інтелектуал, інтелігент, інтермецо, колектив, комісія, комуна, лібрето, піанісимо, піщикато, стакато, сума, фін (фіни), фортисимо, шасі.

ПРЕФІКСИ, ЩО ЗАКІНЧУЮТЬСЯ НА ГОЛОСНИЙ ПРЕ-, ПРИ- чи ПРІ-?

Правила	Приклади
<p>1. Префікс пре- вживається для вираження найвищого ступеня ознаки.</p> <p>2. Префікс при- вживається в словах, що означають:</p> <p>а) наближення;</p> <p>б) приєднання;</p> <p>в) частковість дії;</p> <p>г) результат дії.</p> <p>3. Префікс прі- вживається в 4 словах.</p>	<p><i>пребагато, прекрасно, пречудовий, препоганий</i></p> <p><i>привезти, приїхати, притягти, прикінцевий</i></p> <p><i>прибити, прикріпити, причепити, пришити</i></p> <p><i>приспівувати, присісти, прикрити, примружити</i></p> <p><i>приборкати, призначити, приректи, приручити</i></p> <p><i>прізвище, прізвисько, прірва, прірвистий</i></p>

Запам'ятайте правопис слів із складовими частинами **пре-** і **при-**: *преамбула, превентивний, предикат, президент, презирливість, прейскурант, прелюдія, прем'єр, преміювати, препарат, прерогатива, кресвітер, престиж, престол, преосвященний,*

преподобний, претендент, претензія, прецедент, привілей, приймач, приладдя, примхливий, принаймні, принциповий, припинити, природний, присвята, пристосування, присудковий, притаманний, непритомний, непричетний.

ПРЕФІКСИ, ЩО ЗАКІНЧУЮТЬСЯ НА ПРИГОЛОСНИЙ С чи З? Ж чи Ш? Д чи Т? Б чи П?

Правила	Приклади
<p>1. Префікс с- пишемо перед к, п, т, ф, х, які позначають глухі приголосні.</p> <p>2. Префікс з- (іноді із-) пишемо перед буквами, які позначають всі інші приголосні (глухі і дзвінкі) та голосні.</p> <p>3. У префіксах без-, роз-, воз-, через-, між-, над-, від-, під-, перед-, понад-, об- пишуться з, ж, д, б, які ніколи не змінюються перед буквами на позначення глухих приголосних.</p>	<p><i>скомпрометувати, спрямування, створений, сформульований, схвалення</i></p> <p><i>зберегти, зведений, зглянутися, здивування, зекономити, зжятий, ззовні, злинялий, змазка, знагла, зорієнтуватися, зрозуміти, зсихання, зумовлений, зцілитель, зчеплення, зшивати, зщулений; іззаду, ізнов, ізнизу</i></p> <p><i>безперервний, розкидати, возз'єднання, черезсмужжя, міжпланетний, надприбуток, відтінок, підхопити, передплата, понадстроковий, обкопати</i></p>

Зверніть увагу: в деяких словах бувають префікси **зі-, зо-, зу-** (*зібрати, зів'ялий, зігнаний, зігнати і зогнати, зігріти і зогріти, зіжмаканий і зжмаканий, зімліти і зомліти, зім'яти, зіпертися і сперти-*

ся, зіпріти і зопріти, зісковзнути і зсковзнути, зіскочити і зскочити, зітерти і стерти, зітліти і зотліти, зітхання, зустрітися).

СУФІКСИ ІМЕННИКІВ

И чи І? И чи Е? И чи Ї?

Правила	Приклади
<p>З и пишуться суфікси:</p> <p>а) -ик, -ник, -івник, -чик(-щик), -ич;</p> <p>б) -ир, -ист, -изм після д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р;</p> <p>в) -ив(о) в іменниках, що означають матеріал або продукт праці;</p> <p>г) -инн(я) в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття;</p> <p>г) -ин(а) в іменниках, що означають осіб жіночої статі, загальні назви тварин, рельєфу, продуктів харчування і т.ін.;</p> <p>д) -иськ(о), -ищ(е) після букв на позначення приголосних;</p> <p>е) іменників чоловічого роду на -ичок (ик + ок);</p> <p>є) іменників жіночого роду на -ичк(а) [-иц(я) + к].</p>	<p><i>братик, племінник, трудівник, хлопчик, рубщик, москвич, але: алергік, хімік, стоїк (іншомовні слова)</i></p> <p><i>бомбардир, візажист, романтизм, але: камонір, мариніст, неологізм (і після букв на позначення інших приголосних); конвоїр, егоїст, архаїзм (ї після букв на позначення голосних)</i></p> <p><i>мереживо, місиво, вариво, морозиво, плетиво, паливо, але: марево</i></p> <p><i>лушпиння, шумовиння, бурячиння, але: каміння, коріння, насіння, волосіння; говоріння, хрустіння (назви процесів з наголосом на і); поліпшення, напруження (назви процесів та абстрактних понять з наголосом на корені)</i></p> <p><i>дівчина, звірина, худобина, галявина, яловичина, але: кошеня, гусеня (назви малих істот)</i></p> <p><i>бабисько, страховисько, селище, згарище, але: гноїсько, убоїще</i></p> <p><i>вузличок, кошичок, глечичок, але: вершечок, кружечок</i></p> <p><i>мільничка, розумничка, паличка, але: качечка, петрушечка, сонечко</i></p>

СУФІКСИ ПРИКМЕТНИКІВ И, І чи ?

Правила	Приклади
<p>И пишемо:</p> <p>а) у суфіксі -ичн(ий) після д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р у прикметниках, похідних від слів іншомовного походження;</p> <p>б) у прикметниках, утворених від іменників з суфіксом -иц(я) за допомогою суфікса -н-;</p> <p>в) у суфіксі -ин(ий) присвійних прикметників після букв на позначення приголосних, крім й;</p> <p>г) у суфіксі -ист(ий) після букв на позначення приголосних.</p>	<p><i>епізодичний, терапевтичний, гімназичний, токсичний, категоричний, але: фізіологічний, антициклонічний, сейсмічний, циклічний, географічний, анархічний (і після букв на позначення інших приголосних), алгебраїчний, архаїчний (ї після букв на позначення голосних)</i></p> <p><i>вуличний, гірничий, граничний</i></p> <p><i>сестрин, дочин, Тетянин, орлиний, козлиний, але: Мар'їн, Май'їн, Марі'їн, солов'їний, змі'їний (ї після анострофа, й та букв на позначення голосних)</i></p> <p><i>розложистий, шквалистий, бромистий, фасонистий, але: олі'їстий, трої'їстий (ї після букв на позначення голосних)</i></p>

СУФІКСИ ПРИКМЕТНИКІВ І ДІЄПРИКМЕТНИКІВ -Н- чи -НН-?

Правила	Приклади
<p>1 -н- пишеться в суфіксах:</p> <p>а) -ан(-ян-), -ин-, -ін-, -ен-, -он- прикметників;</p> <p>б) -ен-, -н- дієприкметників.</p> <p>2. -нн- пишеться:</p> <p>а) у прикметниках, утворених від іменників з основою на -н;</p> <p>б) у наголошених суфіксах -енн-, -анн(-янн-) прикметників, які вказують найвищу міру ознаки;</p>	<p><i>гречаний, скляний, лебединий, гороб'їний, буквений, солоний, але: стараний, притаманий</i></p> <p><i>оповлений, наповнений, прочитаний, нежданий, овіяний</i></p> <p><i>бездоганий, осінній, віконний, стінний</i></p> <p><i>здоров'яний, страшенний, невблаганий, невпізнаний, незбагнений, нездоланий, незлічений, незрівняний, неоцінений, неподоланий, непримиренний, неказаний, нескінчений, але: невпізнаний, нездоланий, незлічений, незрівняний, неоцінений, неподоланий, непримиренний, неказаний, нескінчений (дієприкметники)</i></p>

в) у наголошених суфіксах **-енн-**, **-анн-** (**-янн-**) небагатьох прикметників-старослов'янізмів.

благослов'єнний, блаженний, огненний, священний, мерзєнний, окаянний

Зверніть увагу: у словах, похідних від прикметників і дієприкметників, написання **-н-** або **-нн-** зберігається (*по-слов'яному, сформованість, ста-*

ранність, бездоганно, віконниця, незбагненність, нескінченно, але: нескінченість; блаженно, мерзєнність).

Таблиця 17

СКЛАДНІ ІМЕННИКИ Разом чи через дефіс?

Правила	Приклади
<p>1. Разом пишуться складні іменники, утворені:</p> <p>а) за допомогою сполучних о, е, є поєднанням двох і більшої кількості основ дієслова або прикметника з іменником, а також двох або трьох іменників;</p> <p>б) без сполучних голосних поєднанням дієслова у формі наказового способу або кількісного числівника з іменником;</p> <p>в) як складноскорочені слова;</p> <p>г) з першими частинами пів-, напів-, полу-;</p> <p>г) з першими частинами авіа-, авто-, агро-, біо-, вело-, водо-, газо-, геліо-, гео-, гідро-, екзо-, екстра-, електро-, зоо-, ізо-, кіно-, космо-, лже-, макро-, мета-, метео-, мікро-, мілі-, моно-, мото-, нео-, палео-, псевдо-, радіо-, рентгено-, соціо-, стерео-, супер-, теле-, термо-, турбо-, фоно-, фото- й под.</p>	<p><i>лісосмуга, льодостав, панелевіз, життєпис, чорнозем, новобудова, овочесховище, але: людино-день, тонно-кілометр (одиниці виміру); світловодолікарня, кінофотогурток, телерадіоцентр</i></p> <p><i>зайдиголова, пройдисвіт, перекотиполье, двохсотріччя, семитонка, п'ятиденка</i></p> <p><i>Держпром, нарсуд, універсам</i></p> <p><i>півмісяця, півпельсина, пів'ящика, але: пів-України, пів-Харкова (дефіс перед власними назвами); напівсон, полудень</i></p> <p><i>авіамотор, автогенератор, біоритм, водопостачання, газопровід, геополітика, гідростанція, екстраклас, електролічильник, зоомагазин, ізостудія, космодром, лженаука, макроекономіка, метафізика, метеозведення, монокристал, мотобол, неологізм, палеоліт, псевдокультура, рентгеноскопія, стереопроектор, суперзірка, термоустановка, фонограма</i></p>
<p>2. Через дефіс пишуться складні іменники:</p> <p>а) утворені без сполучних голосних з двох іменників, які означають близькі або протилежні за змістом поняття; особливість предмета і сам предмет; державні посади, військові, наукові звання; власні імена і географічні назви; назви сторін світу і рослин; одиниці виміру;</p> <p>б) з першими частинами віце-, екс-, лейб-, максі-, міді-, міні-, обер-;</p> <p>в) якщо після першої частини складного слова йде слово з такою ж другою частиною.</p>	<p><i>щастя-доля, дочки-матері, ліжко-диван, виставка-продаж, бал-маскарад, експорт-імпорт;</i></p> <p><i>вакуум-апарат, яхт-клуб; прем'єр-міністр, генерал-майор, член-кореспондент;</i></p> <p><i>Квітка-Основа'яненко, Пуща-Водиця; зюйд-вест, іван-чай, буркун-зілля; вольт-секунда</i></p> <p><i>віце-адмірал, екс-прем'єр, лейб-гвардія, максі-спідниця, міні-сукня, обер-майстер</i></p> <p><i>тепло- і газопостачання, теле- і радіопередачі, авто- і велотрек</i></p>

СКЛАДНІ ПРИКМЕТНИКИ

Разом чи через дефіс?

Правила	Приклади
<p>1. Разом пишуться складні прикметники, утворені:</p> <p>а) від складних іменників, які пишуться разом;</p> <p>б) від сполучення підпорядкованих один одному прикметника, числівника, написаного літерами, або дієслова з іменником, а також сполучення прислівника з прикметником чи дієприкметником;</p> <p>в) з двох або більшої кількості компонентів, у яких основний смисл передається останнім прикметником.</p> <p>2. Через дефіс пишуться складні прикметники:</p> <p>а) утворені від складних іменників, які пишуться через дефіс;</p> <p>б) утворені з прикметникових основ із сурядним зв'язком (між ними можна вставити і);</p> <p>в) з першою частиною, яка закінчується на -ико(-іко);</p> <p>г) з першою частиною військово-, воєнно-;</p> <p>г) які означають додаткові відтінки якості, кольору або поєднання кількох кольорів в одному предметі;</p> <p>д) в яких повторюються ті самі або споріднені слова.</p>	<p><i>залізобетонний, чорноземний, лжеснауковий, метафізичний, самохідний, шлакоблочний</i></p> <p><i>давньоруський, східноукраїнський, чотирнадцятиповерховий, але: 14-поверховий; працелюбний, водоочисний, загальнолюдський, вищенаведений, але: трохи вище наведений приклад (є пояснює слово)</i></p> <p><i>складнопідрядний, сліпоглухонімий, зернобові, двовуглекислий</i></p> <p><i>віце-адміральський, лейб-гвардійський, соціал-демократичний</i></p> <p><i>північно-східний, російсько-український, науково-дослідний, вокально-інструментальний</i></p> <p><i>історико-педагогічний, хіміко-технологічний</i></p> <p><i>військово-повітряний, воєнно-промисловий, але: військовозобов'язаний, військовополонений</i></p> <p><i>гіркувато-кислий, світло-рожевий, сріблясто-сірий, жовто-блакитний, але: жовтогарячий (один колір)</i></p> <p><i>жовтий-жовтий, сильний-пресильний, сама-самісінька</i></p>

ПРИСЛІВНИКИ

Разом, окремо чи через дефіс?

Правила	Приклади
<p>1. Разом пишуться прислівники, утворені поєднанням:</p> <p>а) прийменника з прислівником;</p> <p>б) прийменника з коротким прикметником;</p> <p>в) прийменника з числівником;</p> <p>г) прийменника з займенником;</p> <p>ґ) кількох прийменників з будь-якою частиною мови;</p> <p>д) кількох основ (із прийменником чи без нього);</p> <p>е) префіксів, які походять від часток аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-, із будь-якою частиною мови.</p> <p>2. Окремо пишуться прислівники, утворені сполученням:</p> <p>а) прийменника з повним прикметником або числівником;</p> <p>б) прийменника по із збірним числівником.</p> <p>3. Через дефіс пишуться прислівники, утворені:</p> <p>а) від прикметників і займенників за допомогою префікса по- та суфіксів -ому (-ему), -и;</p> <p>б) від порядкових числівників за допомогою префікса по-;</p> <p>в) за допомогою префіксів, які походять від часток будь-, казна-, хтозна-, і суфіксів, які походять від часток -небудь, -то, -таки;</p> <p>г) з двох прислівників;</p> <p>ґ) повторенням слова або основи, сполученням синонімів або антонімів.</p> <p>4. Через два дефіси пишуться деякі прислівники.</p>	<p><i>відтоді, дотепер, занадто, назаважди, оскільки, удвічі</i></p> <p><i>вручну, допізна, засвітла, зліва, нарізно, полегеньку</i></p> <p><i>вшестеро, вперше, натроє, уп'ятьох, спершу</i></p> <p><i>ввічливо, нащо, передусім, почім, почому</i></p> <p><i>завширшки, знадвору, навколо, навздогін, завчасно</i></p> <p><i>воднораз, достобіса, живовидячки, мимохідь, нашвидкуруч, чимдуж</i></p> <p><i>абихто, аніскільки, деколи, чимало, щотижня, якнайшвидше</i></p> <p><i>в головному, в цілому, в одному</i></p> <p><i>по п'ятеро, по десятеро</i></p> <p><i>по-святковому, по-теперішньому, по-материнському і по-материнськи, по-українському і по-українськи, по-моєму, а також по-латині</i></p> <p><i>по-перше, по-друге, по-третє</i></p> <p><i>будь-куди, казна-коли, хтозна-скільки, де-небудь, так-то, як-таки</i></p> <p><i>вряди-годи, сяк-так, десь-інколи</i></p> <p><i>швидко-швидко, зроду-віку, тишком-нишком, рано-вранці, більш-менш, часто-густо, видимо-невидимо</i></p> <p><i>будь-що-будь, віч-на-віч, де-не-де, коли-не-коли, пліч-о-пліч, хоч-не-хоч, як-не-як</i></p>

ПРИСЛІВНИКИ І ПРИСЛІВНИКОВІ СПОЛУЧЕННЯ Разом чи окремо?

Пишуться разом прислівники, утворені поєднанням прийменника з іменником:

безвісти, безперестанку, безустанку, вбік, ввечері, ввік, вволю, вголос, вгорі, вгору, вдалечині, вдалечинь, вдень, відразу, вкрай, вкупі, влад, внаслідок, внизу, вночі, вплач, впору, врівень, врозкид, врозліт, врозсип, вряд, вслід, всмак, вшир, довіку, доверху, догори, додолу, додому, докупи, замужем, заочі, запівніч, зараз, збоку, зверху, звіку, згори, ззаду, зісла, зісподу, знизу, зранку, зроду, зсередини, ізвечора, набік, наверху, навесні, навиліт, навик, навіки, нагору, але: на-гора; надворі, назустріч, наниз, напам'ять, напівдорозі, напідпитку, напоказ, наполовину, напочатку, наприклад, насилу, насніх, одвіку, поверх, повік, поволі, позаду, поночі, посередині, скраю, спідлоба, спідсподу, спереду, убік

Пишуться окремо прислівникові сполучення, в яких іменник зберігає своє лексичне значення і граматичну форму (часто між ним і прийменником можна вставити означення):

без відома, без жалю, без кінця, без ладу, без потреби, без промаху, без сліду, без смаку, без сумніву, без толку, без тями, без угаву, без упину, без черги, в затишку, в міру, в ногу, в обмін, в обріз, в позику, в цілості, від ранку до вечора, день у день, до біса, до вподоби, до краю, до ладу, до лиця, до обіду, до останку, до пари, до пори, до побачення, до пуття, до речі, з боку на бік, з переляку, з розгону, за кордоном, за рахунок, на бігу, на весну, на вибір, на відшибі, на віку, на диво, на добраніч, на жаль, на зло, на зразок, на льоту, на мить, на око, на прощання, на руку, на самоті, на світанку, на скаку, на славу, на смерть, на сміх, на совість, на сором, на ходу, над силу, не з руки, під боком, по можливості, по правді, по суті, по черзі, по честі, рік у рік, у вигляді, у вічі, час від часу

Прислівники з префіксами слід відрізняти від сполучень прийменників з іменниками:

*звернути вбік — ударити в бік
одягнути берет набік — лягти на бік
прийти вдень, а не увечері — приїхати в день народження
зібратися докупи — до купи документів додати нові
зателефонувати зранку — працювати з ранку до вечора
спочатку прочитати, а потім записати — читати з початку глави
розбити ворога наголову — як сніг на голову
вивчити вірш напам'ять — залишити щось на пам'ять
бігти назустріч комусь — прийти на зустріч з актором
зробити щось наполовину — розраховувати на половину прибутків
рости вгору — підніматися в гору
підняти очі догори — дійти до гори
насилу дійти — покладатися на силу*

ПРИЙМЕННИКИ

Разом, через дефіс чи окремо?

Пишемо	Прийменники
разом	<i>внаслідок, вподовж, довкола, задля, замість, заради, навколо, навпроти, назустріч, напередодні, наприкінці, обабіч, окрім, побіля, поза, поміж, понад, попід, поперед(у), попри, посеред, проміж, услід, щодо</i>
через дефіс	<i>з-за, із-за, з-над, з-перед, з-під, із-під, з-поза, з-поміж, з-понад, з-попід, з-проміж, з-серед, з-посеред</i>
окремо	<i>в напрямі до, в результаті, в силу, залежно від, згідно з, на шляху до, незалежно від, незважаючи на, поряд з, під кінець, під час, у зв'язку з, у відношенні до, у(в) разі, що ж до</i>

СПОЛУЧНИКИ

Разом, окремо чи через дефіс?

Пишемо	Сполучники
разом	<i>адже, аніж, втім, зате, мовби, мовбито, начеб, начебто, немов, немовби, немовбито, неначе, неначебто, ніби, нібито, ніж, отже, отож, притім, притому, причім, причому, проте, себто, таж, також, теж, тобто, тож, цебто, щоб, якби, якщо</i>
окремо	<i>або ж, адже ж, але ж, а як же, бо ж, коли б, коли б то, отже ж, хоча б, хоч би, дарма що, для того щоб, замість того щоб, з тим щоб, з того часу як, незважаючи на те що, після того як, при цьому, та й, так що, тимчасом як, тому що, у міру того як, через те що</i>
через дефіс	<i>тим-то, тому-то, тільки-но, якби-то</i>

Слід відрізнити сполучники від однозвучних повнозначних слів з прийменниками або частками, які пишуться окремо.

Справжнє почуття, хоча ні на кого й не зважає, проте (=але) й не ображає нікого... (Г.).

Хоч мороз і припікає, зате (=однак) комарів немає (Ф.).

Якби (=коли б) не було ночі, то не знали б, що таке день (Н.Тв.).

Якже (=якщо) хто запізниться, чекати не будемо.

Якщо (=коли) не можна бути вічно юним, То змолоду не будь старим бодай! (П.).

Між ними ще такого не бувало, щоб (=аби) доходили у будь-чому згоди (Зб.).

Таж (=адже) величне приходить не черство, Все величне — від серця іде (Тич.).

Я теж (=також) дотримуюсь такої думки.

Ніч мине, як вже не раз минала, — Тож (=тому) не дарма темрява тремтить (Л.У.).

В криницю старості не заглядай, Про те, яким ти будеш, не гадай (П.).

Я люблю тебе, друже, за те, Що в очах твоїх море синіє (С.).

Як би там не було, комусь належало це перевірити... (Г.).

Як же не хотілося розлучатися!

— *Що ти робиш?*

— *Як що? Те, що ти мені доручив.*

Про що б не писав поет..., він завжди кінець кінцем пише про людину... (Р.).

«Та ж не в тім річ», — хвилювалась дівчина (Г.).

Він говорив те ж, що й інші свідки.

Народна пісня — то ж вона усій землі окраса (Р.).

ЧАСТКИ

Разом, через дефіс чи окремо?

Правила	Приклади
<p>1. Разом пишуться частки, які стали префіксами, суфіксами або постфіксами:</p> <p>а) аби-, ані-, де-, чи-, чим-, що-, як- у складі будь-якої частини мови, окрім сполучників прислівникового типу;</p> <p>б) би(б), то, що, же(ж) у складі сполучників і інших часток;</p> <p>в) -ся(-сь) у зворотних дієсловах і -сь у складі займенників і прислівників.</p> <p>2. Через дефіс пишуться частки:</p> <p>а) -бо, -но, -от, -то, -таки, які підсилюють значення слова;</p> <p>б) будь-, казна-, хтозна-, які стали префіксами, і -небудь, яка стала суфіксом або постфіксом (у складі прислівників і займенників).</p> <p>3. Окремо пишуться частки:</p> <p>а) які надають різних смислових та емоційних відтінків;</p> <p>б) що у сполученнях із прислівниковим значенням;</p> <p>в) хай, нехай, би(б), за допомогою яких утворюються форми наказового та умовного способів дієслова.</p>	<p><i>абихто, абиякий, анітрошечки, аніскільки, дещо, дедалі, чимало, чималенький, чимдужче, щосили, щотижневик, якже, якнайбільший</i></p> <p><i>мовби, ніби, начеб, немовби, неначебто, абощо, щодо, авжеж, атож, аякже</i></p> <p><i>надіється, звертаються, вклонивсь, хтось, якийсь, чийсь, десь, кудись</i></p> <p><i>біжи-бо, стривай-но, так-от, тому-то, приїхав-таки, але: таки приїхав; треба-таки, але: таки треба</i></p> <p><i>будь-хто, казна-скільки, хтозна-навіщо, коли-небудь, який-небудь</i></p> <p><i>саме, лиш, хоч, аж, навіть, тільки, невже, ще, же, ну, просто</i></p> <p><i>поки що, хіба що, тільки що</i></p> <p><i>Хай життя садами буйними вирує, Полетить хай пісня вище дальніх зір (С.). Пішов би я до дівчини, та не знаю, де живе (н.тв.)</i></p>

Зверніть увагу: частки пишуться окремо від слів, якщо вони розділені з ними іншими частками або приєднаннями.

іди-бо, але: іди ж бо; тому-то, але: тому ж то; будь-хто, але: будь із ким; казна-що, але: казна в чому; хтозна-скільки, але: хтозна у скількох

ЧАСТКА НІ

Разом чи окремо?

Правила	Приклади
<p>1. Ні є префіксом і пишеться разом:</p> <p>а) з іменниками, прикметниками та прислівниками, які без ні не вживаються;</p> <p>б) із займенниками і прислівниками, якщо ні не відділяється прийменником.</p> <p>2. Ні в ролі сполучника пишеться окремо:</p> <p>а) у реченнях із заперечним присудком;</p> <p>б) як повторюваний єднальний сполучник;</p> <p>в) у стійких словосполученнях.</p>	<p><i>нісенітниця, нікудишній, нікчемний, ніяково</i></p> <p><i>ніхто, але: ні до кого; ніщо, але: ні на що; ніякий, але: ні з яким; нічий, але: ні на чьому; ніколи, ніде, нізвідки, нітрохи</i></p> <p><i>Ні зір, ні сонця, ні весни Без краю рідного немає (Ол.).</i></p> <p><i>Вони ні співали, ні танцювали, сиділи мовчки.</i></p> <p><i>ні Богові свічка ні чортові кочерга, ні живий ні мертвий, ні на макове зерно, ні кроку далі, ні пава ні гава, ні грач ні помагач</i></p>

ЧАСТКА НЕ

Разом, окремо чи через дефіс?

Правила	Приклади
<p>1. Не є префіксом і пишеться разом:</p> <p>а) з будь-якими словами, якщо вони не вживаються без не;</p> <p>б) з іменниками, прикметниками та прислівниками, якщо з не утворюються нові поняття з протилежним значенням і їх можна замінити словами, близькими за змістом;</p> <p>в) у складі префікса недо-, який означає неповноту ознаки чи дії;</p> <p>г) з дієприкметниками, які виконують функцію означення і не мають пояснювальних слів.</p> <p>2. Заперечна частка не пишеться окремо:</p> <p>а) з усіма частинами мови при протиставленні;</p>	<p><i>нероба, нестерпний, нехтувати, непосидючий, ненавидячи, невтямки</i></p> <p><i>нелюбов (=неприятнь), незгода (=розбіжність), неактивний (=пасивний), неважкий (=легкий), неабияк (=ретельно), невдало (=невдатно)</i></p> <p><i>недооцінка, недорослий, недолюблювати, недовиконаний, недобачаючи</i></p> <p><i>непередбачений (випадок), нерозв'язана (задача), незмінюване (слово), неприйняті (закони)</i></p> <p><i>не горе, а радість; не поважати, а зневажати; не плутано, а чітко; не чужий, а рідний, але: ставок невеликий, а глибокий (зіставляються протилежні ознаки)</i></p>

б) з дієсловами, дієприслівниками, числівниками, прийменниками, сполучниками, частками, з більшістю займенників, деякими прислівниками, а також із незмінюваними присудковими словами;

в) з прикметниками, якщо вони мають пояснювальні слова з **ні** або **далеко**, **аж ніяк**, **зовсім**;

г) з дієприкметниками, якщо вони мають будь-які пояснювальні слова або виконують функцію присудка;

г) із словами, що пишуться через дефіс.

3. Через дефіс пишеться частка **не**, вживана як префікс в іменниках — власних назвах.

*не вгавати, не вистачати, не гаразд, не до вподоби, не до ладу, не до речі, не досить, не до смаку, не дуже, не зовсім, не інакше, не личить, не має (дієслово),
але: немає = нема; не можна, не раз, не слід, не треба, не п'ять, не тоді, не тільки, не мій, не то... не то*

нікому не відомий, ні до чого не здатний, далеко не приємний, аж ніяк не новий, зовсім не близький

ще не закінчений проект, не допущений до екзаменів студент, не помічені мисливцем сліди, проблеми не вирішені

не по-людськи, не по-українському

не-Європа, але: нефахівець

Слід розрізняти за значенням дієслова:

*недобачати (=погано бачити) — не добачати (=не помічати) помилок
недочувати (=погано чути) — не дочути (=не дослухати) до кінця
недоїдати (=голодувати) — не доїдати до кінця
недодержати термометр — не додержати слова
недодивитися за дитиною — не додивитися фільм
нездужати(ся) (=хворіти) — не здужати (=не змогти) встати
неславити (=ганьбити) — не славити (=не прославляти)
непокоїтися (=турбуватися) — не покоїтися (=не спочивати)*

Таблиця 26

ВЛАСНІ НАЗВИ

З великої літери чи з малої?

Правила	Приклади
<p>1. З великої літери пишуться:</p> <p>а) імена, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська людей;</p> <p>б) назви божеств і міфологічних істот;</p> <p>в) клички свійських тварин, назви дійових осіб у художніх творах;</p> <p>г) назви найвищих державних українських і міжнародних установ і посад;</p>	<p><i>Павло Михайлович Губенко (Остан Вишня), Ярослав Мудрий, але: донжуан, меценат, рентген (загальні назви)</i></p> <p><i>Господь, Бог, Мати Божя, Ісус Христос, Син Божий, Святий Дух, Будда, Артеміда, Кий, Либідь</i></p> <p><i>Бобик, Мурка, Гнідко, Дід Мороз (казковий персонаж), але: дід-мороз, баба-яга, русалка (не дійові особи окремих творів), Вітер, Філософ (персонажі байки Г.Сковороди), Мавка</i></p> <p><i>Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України</i></p>

г) астрономічні назви, крім родових позначень, назви сортів рослин у спеціальній літературі;

д) географічні назви, крім слів **море, острів, гора, озеро** й под.;

е) назви вулиць, проспектів, майданів, парків, залізничних, морських і под. шляхів, крім родових позначень;

є) назви груп або союзів держав і найвищих міжнародних організацій;

ж) назви держав і автономних адміністративно-територіальних одиниць (всі слова), автономних областей та округів, країв, областей, районів (тільки перше слово).

2. З великої літери пишеться тільки перше слово:

а) у назвах державних, партійних, громадських установ і організацій, міністерств України і інших держав, а також найважливіших документів;

б) у назвах установ місцевого значення;

в) у повних назвах заводів, виробничих об'єднань, підприємств, наукових і навчальних закладів, кінотеатрів, парків, клубів і т.ін. (символічна назва в лапках теж з великої букви);

г) у назвах художніх творів, наукових праць, газет, журналів (назва береться в лапки);

ґ) у назвах пам'яток архітектури, храмів, історичних епох, подій, знаменних дат, а також релігійних свят і постів;

д) у назвах орденів, відзнак.

3. З великої літери пишуться прикметники, утворені від власних особових імен:

а) за допомогою суфіксів **-ів, -їв, -ов-, -ев-, -ин, -їн** у значенні належності чогось цій особі;

б) за допомогою суфіксів **-івськ-, -евськ-, -инськ-, -їнськ-** у значенні «імені, пам'яті когось».

4. З великої літери пишуться скорочені назви одиничних установ, організацій.

5. Великими літерами пишуться аббревіатури, утворені з початкових букв власних і загальних імен.

Чумацький Шлях, сузір'я Малої Ведмедиці, комета Галлея, Сніговий кальвіль, але: антонівка, угорка (в загальному вжитку)

Біловезька Пуща, Зелений Гай, Чорне море, Кримський півострів, мис Аяя

вулиця 23 Серпня, проспект Перемоги, майдан Незалежності, Молодіжний парк, Сімферопольська автострада

Співдружність Незалежних Держав, Європейське Економічне Співтовариство, Всесвітня Рада Миру, Організація Об'єднаних Націй

Російська Федерація, Республіка Білорусь, Соціалістична Республіка В'єтнам, Сполучені Штати Америки, Харківська область, Київський район, Слобожанщина, а також Батьківщина (=вітчизна)

Національна гвардія і Збройні сили України, Національний банк і Міністерство фінансів України, Демократична партія України, Акт проголошення незалежності України

Харківський міський відділ народної освіти

Харківський завод «Світло шахтаря», Книжкова палата, Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка, Державний музей українського образотворчого мистецтва, житловий кооператив «Вузівський», стадіон «Металіст», дитсадок «Ромашка»

роман «Людина і зброя», фільм «Тіні забутих предків», журнал «Українська мова в школі», але: Апостол, Біблія, Євангеліє, Коран, Псалтир, Часослов (без лапок)

Печерський монастир, Покровський собор, Вітчизняна війна, День незалежності України, Новий рік, Благовіщення, Великдень, Покрова, Різдво, Успіння, Великий піст, Масниця, Петрівка, Спасівка

орден «Дружби народів», медаль «За відвагу»

Грінченків словник, Шевченкова проза, Тетянині діти, але: дамоклів меч, базедова хвороба (фразеологічне сполучення, термін)

Шевченківська конференція, але: шевченківські вірші; Пушкінське свято поезії, але: пушкінський рукопис

Укрінформ, Держкомнафтогазпром, але: сільгоспінститут, житлкооператив

СНД, УТ, МАГАТЕ, АТС, ТЕЦ, до ВАКУ

РОСІЙСЬКІ ПРИЗВИЩА

Е чи Є? ЙО чи ЪО? И чи І?

Буква в рос. мові	Позиція	Буква в укр. мові	Приклади
е	після букв на позначення приголосних	е	<i>Лермонтов, Некрасов, Воскресенський, Снеліков</i>
	у суфіксі -ев(а) після ц, ж, ч, ш, щ, р	е	<i>Непринцев, Бестужев, Тютчев, Вахрушева, Гнатищев, Губарев</i>
е	на початку слів	є	<i>Євтушенко, Єсенін, Єришов</i>
	у середині слів після букв на позначення голосних, апострофа і м'якого знака	є	<i>Санаєв, Одоєвський, Валусєв, Аляб'єв, Прокоф'єв, Власєв, Ананьєв</i>
	у суфіксі -єв, -єєв після букв на позначення приголосних, крім ц, ж, ч, ш, щ, р	є	<i>Голубєв, Дягілєв, Тургенєв, Марусєв, Берендєєв, Федосєєв, Менделєєв</i>
	у корені, якщо рос. е відповідає укр. і	є	<i>Бедний (бідний), Лесков (ліс), Рєпін (ріпа), Серов (сірий)</i>
ё	на початку слова і складу	йо	<i>Йоркін, Бугайов, Соловійов</i>
	у середині і в кінці складу	ьо	<i>Верьовкін, Корабльов, Алфьоров</i>
	в утвореннях від імен, спільних для рос. і укр. мов	е	<i>Артемов, Семенов, Федоров</i>
	під наголосом після ч, щ	о	<i>Рогачов, Щипачов, Борцов</i>
э	завжди	е	<i>Ельконін, Ешпаєв</i>
ы	завжди	и	<i>Курицин, Чаплигін, Черних</i>
и	після ж, ч, ш, щ, ц перед буквами на позначення приголосних	и	<i>Жилікін, Тучин, Шишков, Роцин, Циркунов</i>
	в утвореннях від назв і імен, спільних для рос. і укр. мов	и	<i>Рибовський, Куликов, Гаврилін, Пивоваров, але: Філіппов, Нікітін, Ніколаєв</i>
	у префіксі при-	и	<i>Приточний, Припасов</i>
	у суфіксах -ик, -ич, -иц, -ищ, -ович, -євич	и	<i>Петриков, Галич, Сосницин, Батищев, Станюкович, Воблаєвич</i>
	на початку слова та після букв на позначення приголосних, крім ж, ч, ш, щ	і	<i>Іванов, Бібиков, Кузьмінський, Пушкін, Анікін, Багіров</i>
після букв на позначення голосних, апострофа і м'якого знака	ї	<i>Абраїмов, Зоїлов, Мар'їн, Захар'їн, Ананьїн, Ільїн</i>	

СЛОВА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

И, і чи ї? Е чи є? У чи ю?

Правила	Приклади
<p>1. И пишемо у загальних і власних назвах після д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р перед буквами на позначення приголосних.</p> <p>2. і пишемо:</p> <p>а) на початку слова;</p> <p>б) після б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н перед буквами на позначення приголосних;</p> <p>в) після букв на позначення приголосних перед буквами на позначення голосних та й;</p> <p>г) у кінці слів перед я;</p> <p>г) у кінці невідмінюваних слів після букв на позначення приголосних.</p> <p>3. ї пишемо після букв на позначення голосних.</p> <p>4. Е пишемо на початку, в середині і в кінці слів.</p> <p>5. є пишемо:</p> <p>а) на початку слів, коли іншомовне е вимовляється як [йе];</p> <p>б) після апострофа, е, і, й та м'якого знака;</p> <p>в) у слові <i>траєкторія</i>.</p> <p>6. У, а не ю пишемо після ж, ш, а також у словах <i>парфуми, парфумерія</i>.</p>	<p><i>Аддис-Абеба, Скандинавія, Ватикан, Тибет, Бразилія, візит, Сирія, Сицилія, бравісимо, піанісимо, фортисимо, циліндр, піцкато, Алжир, джінси, Чикаго, Чилі, Вашингтон, шифр, Флорида, ритмічний</i></p> <p><i>ієрогліф, імпульс, інерція</i></p> <p><i>бібліотека, пігмей, вібріон, мільярд, фільтр, гігант, кілограм, хірург, ліміт, нікотин, але: вимпел, спирт, гиря, кинджал, єпископ, християнство, Єгипет, Єрусалим, Китай, Пакистан (відповідно до вимови)</i></p> <p><i>клієнт, аксіома, радіус, ентузіазм, геній, барій</i></p> <p><i>аудієнція, алергія, теорія</i></p> <p><i>мерсі, попурі, таксі</i></p> <p><i>альтруїзм, кофеїн, наївний, але: антиінфляційний (після префікса)</i></p> <p><i>екземпляр, евфемізм, екзекуція, проект, макраме, форте</i></p> <p><i>єзуїт, єретик, Єрусалим</i></p> <p><i>прем'єра, конвеєр, феєрверк, інгредієнт, фойє, ательє</i></p> <p><i>журі, Жюль Верн, брошура, парашут</i></p>

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ МІЖ ПІДМЕТОМ І ПРИСУДКОМ

Тире чи Ø?

Правила	Приклади
<p>1. Тире ставиться при відсутності зв'язки, якщо:</p> <p>а) присудок виражений іменником або кількісним числівником у називному відмінку і стоїть після підмета;</p> <p>б) один із головних членів виражений іменником у називному відмінку, а другий — неозначеною формою дієслова;</p> <p>в) підмет і присудок виражені неозначеною формою дієслова, навіть коли перед присудком стоїть частка не.</p> <p>2. Тире ставиться незалежно від наявності чи відсутності зв'язки, якщо перед присудком стоять слова то, це, (це) значить, ось.</p> <p>3. Тире не ставиться, якщо:</p> <p>а) підмет або присудок виражений особовим або питальним займенником;</p> <p>б) до складу присудка входять слова як, ніби, мов і т.ін.;</p> <p>в) перед присудком стоїть частка не, крім випадків, коли підмет і присудок (або тільки присудок) виражені неозначеною формою дієслова;</p> <p>г) перед присудком є другорядний член речення, що відноситься до нього;</p> <p>г) присудок виражений прикметником або присвійним займенником.</p>	<p><i>Моя мати — наївність, тиха жура і добрість безмежна</i> (Хв.). Але: <i>Дуже добра жінка моя мати.</i> (інший порядок слів) <i>Чотири та три — сім.</i></p> <p><i>Але ж нудьга яка — вперед летіти, Щоб повернутися назад!</i> (Пл.). <i>А поміч подати — даремна турбота...</i> (Кол.).</p> <p><i>Добро втратити — небагато втратити! Чесць втратити — втратити багато! Мужність втратити — втратити все!</i> (Г.). <i>Життя прожити — не поле перейти</i> (н.тв.)</p> <p><i>Шепіт вечоровий — то голос близького повноліття</i> (Т.). <i>Поезія — це завжди неповторність, Якийсь безсмертний дотик до душі</i> (К.). <i>Ні про що не турбуватися, ні за що не переживати — значить не жити, а бути мертвим...</i> (Ск.).</p> <p><i>Я син свого часу...</i> (Д.). <i>Що це? Хто він?</i></p> <p><i>Струмок серед гаю як стрілочка. На квітці метелик мов свічечка</i> (Тич.).</p> <p><i>Кров не вода, а серце не камінь</i> (н.тв.). Але: <i>Щастя — не знати спокою, В далі йдучи невідомі</i> (Підс.).</p> <p><i>Здоров'я всьому голова</i> (н.тв.). <i>Людина кожна якоюсь мірою поет</i> (Р.).</p> <p><i>Україна дорога й близька моему серцю</i> (Ч.). <i>... з усіх утрат втрата часу найтяжча</i> (Ск.). <i>Цей малюнок твій?</i></p>

Зверніть увагу! Тире може ставитися, коли хочуть стилістично виділити присудок; у такому випадку він виділяється і інтонаційно.

Це — моя мати. Це теплота дитинства (Д).
Я — твій ровесник. Люди — прекрасні. Земля — мов казка (Сим.).

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ МІЖ РІЗНИМИ ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ Тире чи Ø?

Правила	Приклади
<p>1. Тире ставиться:</p> <p>а) для вираження несподіваності;</p> <p>б) для інтонаційного виділення окремих слів або груп слів;</p> <p>в) між однорідними членами речення, якщо вони протиставлені один одному і не з'єднані сполучниками;</p> <p>г) перед єднальним сполучником (зрідка після нього) між двома присудками, якщо другий з них виражає щось несподіване або протилежне до висловленого першим;</p> <p>ґ) між власними іменами, сукупністю яких називається вчення, теорія, науковий закон;</p> <p>д) між двома словами, що означають часові, просторові, кількісні межі (= від ... до ...);</p> <p>е) на місці пропущеного присудка (завжди) або будь-якого іншого члена речення (залежно від авторського бажання).</p> <p>2. Тире не ставиться, коли немає потреби в спеціальному підкресленні паузи.</p>	<p><i>Послухали Лисичку І Шуку кинули — у річку (Гл.).</i></p> <p><i>В ту ж хвилину Ізідора Зникла хутко, наче мрія, Та зосталася в Бертольда Квітка з розжі і — надія! (Л.У.). Потім — оддали мене в школу (О.В.). Так і помер — кривий і поранений (Т.).</i></p> <p><i>Широкі оленячі груди Санькові не дихали — пили крутий сосновий дух (Т.).</i></p> <p><i>Дівчина, як перепілка, знялася — і помчалась вподовж пиви (П.М.). Я нічого не чув і — сам не пам'ятаю, як попав до підвалу (Хв.).</i></p> <p><i>теорія Гінзбурга — Ландау, рівняння Менделєєва — Клайперона</i></p> <p><i>протягом січня — березня, відстань два — три кілометри, поїзд Харків — Київ, але: Приїду через два-три дні. (дефіс=або)</i></p> <p><i>Весна багата на квітки, а осінь — на сніжки (н.тв.). З труда важкого виросло зерно, Із дум і помислів — достаток, блага світу (Заб.). Перед очима — досвіток понад болотами і болітцями. Над більшими — і тумани більші та густіші... (Т.).</i></p> <p><i>Сталь гартується в огні, а людина в труді (н.тв.). Просто собі в землі кілок, біля кілка корова, біля корови хвіст, а біля хвоста теля (О.В.).</i></p>

ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Кома, крапка з комою чи Ø?

Правила	Приклади
<p>1. Між однорідними членами речення ставиться кома, якщо вони:</p> <p>а) не з'єднані сполучниками;</p> <p>б) з'єднані протиставними сполучниками а, але, проте, зате, та (=але), так, хоч, хоча, однак;</p> <p>в) з'єднані повторюваними сполучниками і...і (й ... й), та ... та, ні ... ні (ані ... ані), не (то) ... не (то), або ... або (навіть коли перед першим однорідним членом нема сполучника);</p> <p>г) з'єднані парними сполучниками як ... так, не так ... як, хоч ... але (та), не тільки ... але й (а ще й), не стільки ... скільки, наскільки ... настільки, якщо не ... то, не то що ... а (кома ставиться тільки перед другою частиною сполучника);</p> <p>ґ) з'єднані сполучниками і (й), та (=і) в пари (кома ставиться між парами);</p> <p>д) з'єднані приєднувальними сполучниками і, а також, ще й, а то й, та й, та ще, які вказують, що до переліченого приєднується ще один елемент як додаток до сказаного.</p> <p>2. Кома не ставиться:</p> <p>а) якщо сполучник і (й), або, чи, та (=і) вжитий один раз;</p> <p>б) між двома дієсловами в однаковій формі, що вказують на рух і його мету;</p> <p>в) між двома однаковими або близькими за значенням словами, з яких друге вжите з часткою не, якщо така словосполука являє собою одне ціле;</p> <p>г) між двома словами, з'єднаними повторюваними сполучниками і або ні, якщо вони утворюють суцільний вираз.</p> <p>3. Крапка з комою ставиться між поширеними однорідними членами речення, особливо якщо в їх складі є свої розділові знаки.</p>	<p><i>Сім погод надворі: сіє, віє, мутить, крутить, зверху лє, знизу мете</i> (Н.Тв.). <i>Вона (весна) мені співала про любов, Про молодощі, радості, надії...</i> (Л.У.).</p> <p><i>Данило став навколішки, хотів заглянути у казанок, та тільки диму набрав у очі...</i> (Т.).</p> <p><i>В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля</i> (Ш.). <i>Енея заболіли ноги:</i> <i>Не чув ні рук, ні голови</i> (Котл.). <i>Де-не-де видніється ... синє, чаруюче око бла-вату, або квітка куклю, або дівоче паленіюче лице польового маку</i> (Ф.).</p> <p><i>Не так тії вороги, Як добрії люди — Іокрадуть жалкуючи, Плачучи осудять</i> (Ш.). <i>Хлопець увесь час насвистував якщо не марші, то вальси.</i> <i>Не то що слів, а навіть мотиву пісень не можна було розібрати</i> (Гол.).</p> <p><i>Та й став Кармелюк думати, думати та гадати, гадати та тужити</i> (М.В.).</p> <p><i>Зазеленіли луги, ще й дібровонька</i> (Н.Тв.). <i>Дерев'яна скриня була неодмінним елементом українського весільного обряду, та й побуту взагалі. Але: Зробився я Остапом Вишнюю та й почав писати</i> (О.В.). (сполучник в єднальному значенні)</p> <p><i>Ось і постарілі прибережні верби та гнучкі верболози</i> (Ст.).</p> <p><i>Ой ти, гарний Семене, прийди сядь коло мене</i> (Н.Тв.). Але: <i>Приходь, посидимо.</i> (різні форми дієслів)</p> <p><i>Вона на нього дивиться не надивиться, дише не надишеться.</i> <i>Хата не хата, а від дощу ховає</i> (Н.Тв.).</p> <p><i>і сюди і туди, ні се ні те, і сяк і так, ні чутки ні вістки, ні собі ні людям, ні риба ні м'ясо, ні з сього ні з того, ні пуху ні пера, і вдень і вночі і т.ін.</i></p> <p><i>На панщині пшеницю жала, Втомилася; не спочивать Пішла в снопи, пошкандибала Івана-сина годувать</i> (Ш.).</p>

ОДНОРІДНІ І НЕОДНОРІДНІ ОЗНАЧЕННЯ ТА ПРИКЛАДКИ Кома чи Ø?

Правила	Приклади
<p>1. Означення однорідні і розділяються комами, якщо:</p> <p>а) кожне з них безпосередньо відноситься до означуваного іменника (між ними можна вставити сполучник і);</p> <p>б) при цьому вони характеризують предмет з одного боку (колір, розмір, форма, матеріал, зовнішні ознаки тощо);</p> <p>в) автор об'єднує їх своєю позитивною чи негативною оцінкою, що виражається інтонацією переліку;</p> <p>г) вони протиставляються іншим означенням при тому ж слові;</p> <p>ґ) вони стоять після означуваного іменника;</p> <p>д) поруч стоять спочатку прикметник або дієприкметник, а потім дієприкметниковий зворот;</p> <p>е) друге означення пояснює перше (між ними можна вставити слова тобто, а саме).</p>	<p><i>Сиві, важкі хмари облягли все небо...</i> (Гр.).</p> <p><i>Люблю весну, Та хто ж її не любить На цій чудесній, радісній землі</i> (С.)</p> <p><i>Всі наші раси — біла, жовта, чорна — Вклонялися тобі, владико-хліб</i> (Л.)</p> <p><i>Усе приймало незвичайний, казковий характер</i> (Коц.).</p> <p><i>Настав похмурий, задушливий вечір</i> (Стар.).</p> <p><i>З одного боку стоять високі, цегляні будинки, а з другого — низенькі, дерев'яні.</i></p> <p><i>І так повзла зима, заметільна, сніжна, морозна</i> (Р.).</p> <p><i>Поміж кучугурами, твердими, злежаними, порослими бур'янами, він грався зі своїм дитячим товариством у жмурки...</i> (Т.).</p> <p><i>Він купив іншу, цікаву книжку.</i> Але: <i>Він купив іншу цікаву книжку.</i> (одна в нього вже була)</p>
<p>2. Означення неоднорідні і не розділяються комами, якщо:</p> <p>а) кожне з них відноситься до сполучення іменника з прикметником, а не до самого іменника;</p> <p>б) вони характеризують предмет з різних боків (між ними не можна поставити сполучники і, тобто та ін.).</p>	<p><i>Здається, що ця довга осіння ніч ніколи не скінчиться...</i> (Коц.).</p> <p><i>Данило відсунув двері, вдихнув сирію погрібної п'тьми...</i> (Т.).</p> <p><i>І в огородь загородив козак аж сім високих старих коренатих дубів</i> (М.В.).</p>
<p>3. Прикладки однорідні і між ними ставиться кома, коли вони:</p> <p>а) характеризують предмет з одного боку;</p> <p>б) стоять після означуваного слова;</p> <p>в) становлять найменування вчених ступенів і звань, почесних звань, назви посад, що виступають в одному ряду.</p>	<p><i>Великий майстер української сатири, письменник-патріот Остап Вишня заслужив визнання широких читацьких мас.</i> Але: <i>Доповідь зробив ректор інституту професор Петренко</i> (характеристика з різних боків, прикладки стоять у препозиції)</p> <p><i>Доповідь зробив Петренко — ректор інституту, професор.</i></p> <p><i>завідувач кафедри, доктор фізичних наук, професор Іваненко; але: професор полковник Кононов</i> (військове звання перед прізвищем)</p>

УЗАГАЛЬНЮЮЧІ СЛОВА ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

Двокрапка, тире чи кома?

Правила	Приклади
<p>1. Двокрапка ставиться після узагальнюючого слова перед однорідними членами речення.</p> <p>2. Перед словами а саме, як-от, наприклад, як наприклад ставиться кома, а після них — двокрапка.</p> <p>3. Тире ставиться, якщо узагальнююче слово йде за однорідними членами.</p> <p>4. Якщо однорідні члени стоять у середині речення після узагальнюючого слова, перед ними ставиться двокрапка, а після них — тире.</p> <p>5. При відсутності інтонаційного виділення узагальнюючого слова однорідні члени виділяються з обох боків тире.</p>	<p><i>Усе одбивається в пісні, як в морі: Рожева зоря, й червона кров, І темна ненависть, і ясна любов... (Л.У.).</i></p> <p><i>На думку В.Сухомлинського, школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують чотири культури, а саме: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки і культ рідного слова.</i></p> <p><i>Багато білкових речовин та вітамінів є у бобових рослинах, як наприклад: у квасолі, горосі, бобах, сочевиці, арахісі тощо.</i></p> <p><i>Але: Бобові рослини, наприклад квасоля, горох, боби, сочевиця, арахіс, містять білкові речовини та вітаміни. (уточнюючі члени речення)</i></p> <p><i>Ні спека дня, ні бурі, ні морози — Ніщо не вб'є любов мою живу! (С.).</i></p> <p><i>Ось пароплав одійде від пристані, і все береги, лози, рідне село, батько, мати, друзі — попливе назад... (З.).</i></p> <p><i>На ці теми — про народ, його звичаї й традиції, про кращі й гірші риси національного характеру — він міг говорити безпечно (Г.).</i></p>
<p>Слід розрізнати зовні схожі випадки:</p> <p><i>Були написані твори на теми: «Мова — це історія народу», «Без мови в світі нас нема». (теми — узагальнююче слово)</i></p> <p><i>Я писала твір на тему «Т.Г.Шевченко і сучасність». (тему — означуване слово)</i></p> <p><i>Тема твору — «Моє розуміння творчості Кобзаря». (тире між підметом і присудком)</i></p> <p><i>Тема уроку: «Мотиви лірики Лесі Українки». (традиційний запис заголовка)</i></p>	
<p><i>Мене зацікавили вірші поетів В.Симоненка і В.Стуса. (власні імена осіб після прикладки; нема паузи при читанні)</i></p> <p><i>Широко відомі імена багатьох українських письменників: Т.Шевченка і М.Вовчка, І.Франка і М.Коцюбинського. (двокрапка після узагальнюючих слів; є пауза при читанні)</i></p>	
<p><i>На церемонії вручення нагород були присутні господарі і гості фестивалю.</i></p> <p><i>На зборах були присутні: ...</i></p> <p><i>Збори ухвалили: ... (двокрапка у діловій та науковій мові при відсутності узагальнюючого слова і при наявності логічного наголосу та попереджувальної інтонації)</i></p>	

УЗГОДЖЕНІ І НЕУЗГОДЖЕНІ ОЗНАЧЕННЯ

Кома, тире чи Ø?

Правила	Приклади
<p>1. Поширені узгоджені означення відокремлюються комами, якщо вони виражені прикметником або дієприкметником із пояснювальними словами і стоять після означуваного іменника.</p> <p>2. Поширені означення не відокремлюються, якщо:</p> <p>а) вони стоять перед означуваним словом і не мають додаткового обставинного значення (причини, умови);</p> <p>б) означуване слово без означення не має самостійного змісту;</p> <p>в) вони тісно пов'язані за змістом не тільки з означуваним іменником, але й із присудком.</p> <p>3. Два непоширені означення відокремлюються після означуваного слова, особливо якщо перед ним уже є означення.</p> <p>4. Незалежно від поширеності і місця відокремлюються означення, які:</p> <p>а) відірвані від означуваного іменника іншими словами;</p> <p>б) мають додаткове обставинне значення;</p> <p>в) відносяться до особового займенника;</p> <p>г) відносяться до іменників, яких у даному реченні немає.</p> <p>5. Декілька відокремлених означень, частіше в кінці речення, можуть відокремлюватися за допомогою тире.</p> <p>6. Відокремлюються комами неузгоджені означення, виражені непрямими відмінками іменників з прийменниками.</p> <p>7. Неузгоджені означення, виражені неозначеною формою дієслова, відокремлюються тире (перед ними можна поставити a same).</p>	<p><i>Світ, до захмеління прекрасний, розступався на всі чотири боки від них (Г.).</i></p> <p><i>Ї очі, омиті сльозами, Тепер поглядають ясніше (Л.У.).</i></p> <p><i>Дядько скинув в 'язку розмальованих учервоне й зелене кошиків (Т.). Але: Розмальовані учервоне й зелене, кошики привертали увагу покупців. (причина)</i></p> <p><i>Я не бачив людини такої спокійної і впевненої в собі, як він.</i></p> <p><i>Ї помирав Скворода неізнаний, Ї помирав Скворода невизнаний, Обляаний нездарами злоротими, Обильований дурними анекдотами (С.Т.).</i></p> <p><i>Стояло небо, дивне і сумне (К.). Ясне сонце, тепле й приязне, ще не встигло наложити палючих слідів на землю (П.М.).</i></p> <p><i>Вітром збите, котиться вересневе листя (М.).</i></p> <p><i>Покинута людьми на довгі дні, Дорога помирає в бур'яні (П.).</i></p> <p><i>Не чуючи, перебирала ти Пожовклі клавіші, задумана й тривожна .. (Пл)</i></p> <p><i>Над тихими провулками села висів місяць. Плив над снігами, величавий... (Г.Т.).</i></p> <p><i>Вона опустила очі й знову звела їх на нього — глибокі, прекрасні, закохані до нестями... (Т.).</i></p> <p><i>За Россю під високою скелею блищав на сонці новий млин..., з покрівлею з дощок, з двома вікнами, з білими стовпами, навіть з ганком (Н.-Л.).</i></p> <p><i>Талант Шевченка служив великій меті — оспівувати народ, піднімати його з віковичної темряви.</i></p>

ПРИКЛАДКИ Кома, Ø чи тире?

Правила	Приклади
<p>1. Відокремлюються комами:</p> <p>а) поширені прикладки, що стоять після іменників, до яких вони відносяться;</p> <p>б) поширені прикладки, які стоять перед пояснюваними іменниками, якщо прикладки мають обставинний відтінок;</p> <p>в) прикладки при особових займенниках незалежно від поширеності і позиції;</p> <p>г) прикладки, що приєднуються за допомогою слів родом, на ім'я, так званий, а також сполучника як із значенням причини;</p> <p>ґ) прикладки, які означають власну назву, якщо перед ними можна вставити слова тобто, а саме;</p> <p>д) прикладки, виражені загальними іменниками, якщо вони стосуються власних назв і стоять після них; перед власними назвами відокремлюються прикладки з причинним або допустовим значенням.</p> <p>2. Замість коми ставимо тире, якщо:</p> <p>а) поширена прикладка має значення уточнення і перед нею можна поставити а саме;</p> <p>б) треба підкреслити самостійність прикладки, частіше в кінці речення;</p> <p>в) прикладка стосується одного з однорідних членів речення.</p> <p>3. Непоширена прикладка і означуване слово з'єднуються дефісом, якщо:</p> <p>а) вони виражені загальними іменниками;</p> <p>б) загальний іменник стоїть після власної назви;</p> <p>в) прикладка входить до складу терміна;</p> <p>г) вони можуть мінятися місцями.</p> <p>4. Дефіс не ставиться, якщо:</p> <p>а) прикладкою виступає видова назва;</p> <p>б) прикладка співвідноситься з прикметником.</p>	<p><i>Та, може, вітер, трубадур осінній, Від поля співом мудрим пропливе... (Пл.). І приходять світанки, щоденних турбот адвокати, І несуть під пахвою тисячі різних справ (К.).</i></p> <p><i>Мандрівник вічний, Невблаганний час іде вперед... (Дм.).</i></p> <p><i>Дюймовочка в листочку капустияному, Я у життя із вічності пливу (К.).</i></p> <p><i>Надзвичайно цікавим був один військовий літун і командир ланки, на прізвище Шклярук (Б.). Шевченко, як поет-реаліст, не міг не відобразити народних страждань. Але: Шевченко як поеті (=у ролі поета) відомий усім змалку.</i></p> <p><i>Співає, легко посміхаючись, п'ятий Запорожець, Трохим... (Д.).</i></p> <p><i>Один лише Ярема Бобир, наш родич по дідовому коліну, не постраждав у цій пригоді (Д.). Талановитий фізик, Олекса добре знався і на поезії, і на класичній музиці.</i></p> <p><i>Одним із оберегів була Берегиня — богиня захисту домашнього вогнища, родини (Плач.).</i></p> <p><i>Шануйте граматику — незмінного диригента незліченного оркестру слів (В.).</i></p> <p><i>До нас підійшли двоє братів — Петро і Василь — та їх батько.</i></p> <p><i>мати-природа, місто-трудолюбив, вітер-пустун</i></p> <p><i>Сапун-гора, але: гора Сапун; Хорол-річка, але: річка Хорол</i></p> <p><i>гриб-паразит, меч-риба, розрив-трава, дрізд-горобинник</i></p> <p><i>скульптор-монументаліст, студент-іноземець</i></p> <p><i>трава материнка, птах ворон, квітка мальва</i></p> <p><i>От небіжчик дід казали, Що треба тільки слово знати... (Л.У.). (не- біжчик=покійний) Але: Я маю децю там з дочки-небіжки... (Л.У.)</i></p>

ОБСТАВИНИ І ЗВОРОТИ ІЗ ЗНАЧЕННЯМ ВКЛЮЧЕННЯ АБО ЗАМІЩЕННЯ, ВИРАЖЕНІ ІМЕННИКАМИ ІЗ ПРИЙМЕННИКАМИ Кома чи Ø?

Правила	Приклади
<p>1. Відокремлюються комами обставини причини, умови, допустові, виражені сполученням іменників із прийменниками незважаючи на (завжди), всупереч, наперекір, попри, у зв'язку з, залежно від, на відміну від, завдяки, внаслідок, з причини, за браком, за наявністю, згідно з, за згодою, на випадок, відповідно до (при значній поширеності, відсутності тісного зв'язку з основною частиною речення).</p> <p>2. Відокремлюються комами звороти із значенням виключення, включення або заміщення, що починаються словами крім, окрім, за винятком, включаючи, наприклад, навіть, особливо, зокрема, замість і под.</p>	<p><i>Він кинувся шукати інших книжок — і в цьому йому допоміг Фока, старший учень, що, незважаючи на різницю віку, ставився до Марка як до ровесника (Сл.).</i></p> <p><i>Всупереч зовнішній легковажності, Люба напрочуд чесно уміла зберігати таємниці (Г.).</i> Але: <i>Все сталося всупереч передбаченню.</i></p> <p><i>А Чіпка, наперекір світові і людям, якийсь веселий, радий (П.М.).</i> Але: <i>Вона зробила це наперекір всім.</i></p> <p><i>Група, згідно з наказом ректора, почала заняття.</i> Але: <i>Заняття проводяться згідно з розкладом.</i></p> <p><i>1 січня 1990 року українська мова, відповідно до прийнятого Верховною Радою Закону про мови, офіційно визнана державною мовою України.</i> Але: <i>Відповідно до цього Закону гарантується вільний розвиток усіх мов, поширених на території України.</i></p> <p><i>Вода все сполоще, крім лихого слова (н. тв.).</i></p> <p><i>Нічого нема, окрім лавочок та вузенької полочки... (М.В.).</i></p> <p><i>За винятком баби Оришки, малий Чіпка нікого не любив (П.М.).</i></p> <p><i>Він розхвилювався, і голос його щирим відгуком забринів у селянських серцях, особливо в серцях молоді (Ст.).</i></p> <p><i>З давніх-давен вишитий рушник, крім утилітарного призначення, був високою ознакою народного характеру, зокрема майстерності і вправності, працьовитості і гостинності (журн.).</i></p> <p><i>Тепер ті старі верби..., замість води, спускають свої віти на пухку, зелену, густу, як руно, траву (Н.-Л.).</i> Але: <i>Я попросив його почергувати замість (=за) мене.</i></p>

ОБСТАВИНИ, ВИРАЖЕНІ ДІЄПРИСЛІВНИКАМИ І ДІЄПРИСЛІВНИКОВИМИ ЗВОРОТАМИ

Кома чи Ø?

Правила	Приклади
<p>1. Відокремлюються комами:</p> <p>а) дієприслівникові звороти незалежно від місця;</p> <p>б) два одиничні дієприслівники;</p> <p>в) одиничний дієприслівник, який означає додаткову дію, час, причину, умову, а не спосіб дії.</p> <p>2. Два дієприслівникові звороти, з'єднані неповторюваними сполучниками і, або, комою між собою не розділяються.</p> <p>3. Дієприслівник і дієприслівниковий зворот, які стоять після сполучника, відділяються від нього комою, якщо їх можна переставити в інше місце. Після сполучника а кома ставиться, якщо попереду є заперечення.</p> <p>4. Не відокремлюються комами дієприслівникові звороти, якщо вони:</p> <p>а) тісно пов'язані за змістом із присудком;</p> <p>б) починаються сполучником і (й) у ролі підсилювальної частки;</p> <p>в) стали фразеологізмами;</p> <p>г) на їх основі утворилися вирази починаючи з (такого-то часу), виходячи з (=на підставі), зважаючи на (=в залежності від) і под.</p>	<p><i>Луги, струшуючи срібну росу, розляглися співами своїх соловейків... (П.М.).</i> <i>Птахи затихли, згорнувши натомлені за день крильця... (Т.).</i> <i>Погуркуючи, поблискуючи, находила гроза.</i></p> <p><i>Одного вечора, втомившись, лежав Михайло на траві у пасіці і дивився в небо (М.В.). (причина)</i> Але: <i>Так вони сидючи діждалися ньєнки (М.В.). (спосіб дії)</i></p> <p><i>Погулявши коло бджіл і наївшись огіркових пуп'янків, натрапив я на моркву (Д.).</i></p> <p><i>Але, помітивши сльози в Гафійчиних очах, вона замовкала... (Коц.).</i></p> <p><i>І, забувши давню гордість, Плачу я, щоб не сміятись (Л.У.).</i></p> <p><i>Більшість птахів не лишаються у нас зимувати, а, вивівши потомство, летять у теплі краї</i> Але: <i>Гостювали майже дві доби, а повернувшись, ходили селом... (Т.) (сполучник належить до дієприслівникового звороту)</i></p> <p><i>Вона говорила не зводячи з нього очей.</i></p> <p><i>Можна бачити деякі зорі і не дочекавшись темряви.</i></p> <p><i>бігти не чуючи ніг, сидіти склавши руки, тікати не пам'ятаючи себе, працювати не покладаючи рук, говорити не переводячи духу й под.</i></p> <p><i>Починаючи з XVI сторіччя Середнє і Нижнє Подніпров'я стали називати Україною.</i> Але: <i>У статті все треба змінити, починаючи з головного.</i></p>

УТОЧНЮЮЧІ, ПОЯСНЮЮЧІ ТА ПРИЄДНУВАЛЬНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Кома, тире чи дужки?

Правила	Приклади
<p>1. Відокремлюються комами:</p> <p>а) означення, що виступають уточненням до попереднього означення (між ними можна вставити а саме; вони можуть приєднуватися за допомогою сполучників підрядності хоч, навіть якщо);</p> <p>б) обставини місця, часу, способу дії, якщо вони є уточненням, обмеженням попередньої обставини (перед ними можна поставити а саме);</p> <p>в) пояснюючі члени речення, при яких стоять слова тобто, цебто, а саме (якщо цих слів немає, пояснюючі слова можуть виділятися за допомогою тире);</p> <p>г) члени речення, приєднувані пояснювальними сполучниками чи, або (=тобто), словами інакше, як кажуть і под.;</p> <p>г) члени речення, що приєднуються словами і (й)=і притому, і то, та (ще) й, та й взагалі, особливо, у тому числі, зокрема, наприклад, як, як-от, причому, навіть і под. (після цих слів кома не ставиться).</p> <p>2. Уточнюючі і пояснюючі члени речення можуть відокремлюватися:</p> <p>а) тире;</p> <p>б) дужками.</p>	<p><i>Над Оболонню висять низько білі, тонкі, аж прозорі, хмарки... (Н.-Л.).</i> <i>Дорогою Сидір Омелькович... відчахнув одну, найзеленішу, гілку з конусоподібними листочками (Скур.).</i> <i>Актуальна, навіть якщо і не нова, проблема заслуговує на увагу.</i></p> <p><i>Там, за одрогами сизого бору, спалахують блискавиці... (Хв.)</i> <i>Наша адреса — м.Харків, вул.Мироносицька, буд.20, кв.5.</i> <i>Наші предки зустрічали Новий рік весною, 1 березня.</i> <i>Збори відбудуться 9 травня, о 7 годині.</i> Але: Збори відбудуться о 7 годині 9 травня (нема уточнення)</p> <p><i>Людям хотілося жити, тобто творити, працювати (Д.).</i> <i>Тризуб як символ з'явився ще за часів Тринітської культури, цебто 4000 років тому.</i> <i>Він (лицар) робив походи довгі — Від порога та до печі (Л.У).</i></p> <p><i>Ця глибока западина, чи яр, уже давно вся засаджена деревом... (Н.-Л.).</i> Але: Під час хімічної реакції тепло поглинається чи виділяється. (чи — розділовий сполучник) <i>Вальдшнеп, або лісовий кулик, — благородна птиця (О.В.).</i> Але: Одвага мед п'є або сльози ллє (<i>або≠тобто</i>)</p> <p><i>Хлопець досить успішно склав екзамен з усіх предметів, у тому числі з української мови (Т.)</i> <i>Багато рослин, зокрема тополя, калина, барвінок, стали символами найкращих людських якостей.</i> <i>Там було темно завжди, навіть удень</i></p> <p><i>Всі — навіть і стоїчно-сувора тьотя Варя — всміхнулися (Г.).</i> <i>Геніальний поет роздвоївся (на себе і страх!) (Стус).</i></p>

ВСТАВНІ СЛОВА І СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Кома чи Ø?

Правила	Приклади
<p>Комами виділяються вставні слова і словосполучення:</p> <p>1) що виражають</p> <p>а) оцінку вірогідності повідомлюваного (упевненість або невпевненість, ступінь звичайності викладених фактів);</p> <p>б) почуття мовця (радість, задоволення, співчуття, здивування, обурення та ін.);</p> <p>2) що вказують на</p> <p>а) зв'язок думок, послідовність викладу;</p> <p>б) способи оформлення думок або висловлення;</p> <p>в) джерело повідомлення;</p> <p>3) звернені до співрозмовника або до читача, щоб привернути його увагу.</p>	<p><i>безсумнівно, безперечно, без усякого сумніву, в усякому разі (випадку), видно, дійсно, гадаю, звичайно, звісно, здається, здавалося б, зрозуміло, може, можливо, мабуть, очевидно, певна річ, природно, по суті (справи), правда, припустимо, припустімо, слід гадати, скоріш усього, скажімо, справді та ін.; було, буває, бувало, трапляється, як звичайно, як завжди, як водиться та ін.</i></p> <p><i>на щастя, на жаль, (як) на біду, на нещастя, грішним ділом, дивна річ, чого доброго, нічого гріха таїти та ін.</i></p> <p><i>по-перше, по-друге й под., з одного (другого) боку, отже, передусім, далі, нарешті, між іншим, навпаки, проте, однак, у цілому, до речі, крім того, головним чином, наприклад, виходить, повторюю, підкреслюю та ін.</i></p> <p><i>взагалі, власне, грубо висловлюючись, з дозволу сказати, інакше (коротше) кажучи, іншими словами, крім жартів, м'яко (між нами, по-просту, чесно) кажучи, можна сказати, одним словом, признаюсь, смішно сказати, так би мовити, точніше, як кажуть, якщо можна так висловитися та ін.</i></p> <p><i>говорять, кажуть, повідомляють, за повідомленням ..., на думку ..., за визначенням ..., по-моєму, по-твоєму і т.д., мов, за моїми розрахунками, пам'ятаю, чую, бачу та ін.</i></p> <p><i>бачиш, розумієш, зрозумійте, уявіть (собі). знаєте, вірите, пам'ятаєте, послухайте, погодьтесь, пробачте мені, дозвольте та ін.</i></p>
<p>Не є вставними і не виділяються комами такі слова:</p> <p><i>ніби, нібито, мовби, немовби, наче, неначе, все-таки, адже, от, принаймні, навіть, між тим, за традицією, у кінцевому підсумку, буквально, якби, майже, при тому, при цьому, тим часом, до того ж, приблизно, якраз, як-не-як і под.</i></p>	

ВСТАВНІ СЛОВА І ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Кома чи Ø?

Вставні слова (виділяються комами)	Члени речення (не виділяються комами)
<p>Вставні слова можна вилучити з речення, не порушуючи його структури.</p> <p><i>Твоїх листів нема, Та, видно, не було й любові (Кол.).</i></p> <p><i>Здається, часу і не гаю, А не встигаю, не встигаю! (К.).</i></p> <p><i>Чи, можже, щастя хочеш ти? (Ол.).</i></p> <p><i>І потім, справді, а чому б не взнати Якісь нові шляхи й координати (К.).</i></p> <p><i>Не бідніє той, хто дарує скарби душі своєї, навпаки, внутрішній світ його повніє... (Шум.).</i></p> <p><i>Взагалі, мені здається, що... люди... стали начебто ще згуртованішими (Г.).</i></p> <p><i>Ще, значить, не скінчилися турніри... (Л.У.).</i></p> <p><i>Кажуть, весь поміст у пеклі З добрих намірів зложився (Л.У.).</i></p> <p><i>Та хіба коли-небудь легко було поетові, якщо, звичайно, він — справжній поет? (О.).</i></p> <p><i>Буває, часом спігну від краси (К.).</i></p> <p><i>Тут вам асфальт і на тротуарах, ... і там, де пролітають бадьорі автомобілі... Тут вам, нарешті, мало не біля кожного будинку розвед- дено запашні клумби (Хв.). (нарешті=і ще, крім того)</i></p> <p><i>Певно, руїну та буря зробила? (Ол.). (певно=мабуть)</i></p> <p><i>Це, до речі, не ваше діло. (до речі=між іншим)</i></p>	<p>Вилучення членів речення руйнує грама- тичну і смислову структуру речення.</p> <p><i>По обидва боки левад... видно на косогорах густі садки (Н.-Л.).</i></p> <p><i>Здається вічністю буття маленька мить, Перед якою навіть смерть безсила (Дм.).</i></p> <p><i>Хто можже випити Дніпро? (Р.).</i></p> <p><i>Чи справді так було, Чи, можже, хто збрехав... (Гл.).</i></p> <p><i>Моя адреса завжди навпаки, По той бік щастя, біля перелазу (К.).</i></p> <p><i>Тепер взагалі багато народу мандрує (Г.).</i></p> <p><i>Ця поїздка для неї дуже багато значить.</i></p> <p><i>Недарма в народі кажуть: прилетіли сні- гурі — почалася справжня зима (Н.).</i></p> <p><i>Звичайно я встаю о сьомій годині ранку.</i></p> <p><i>Диво дивнеє на світі З тим серцем буває! (Ш.).</i></p> <p><i>Нарешті рушив пароплав, Покірний волі капітана... (Р.). (нарешті=після всього)</i></p> <p><i>Він знає це певно (=точно).</i></p> <p><i>Його репліки і пропозиції були якраз до речі (=вчасні).</i></p>
<p>Комами виділяються вставні слова однак (одначе) і проте (в середині речення).</p> <p><i>В їдливості він, одначе, не помічав (Т.).</i></p> <p><i>З борців насміхалася доля, Зростала, проте, їх громада (Граб.).</i></p>	<p>Комами не виділяються сполучники од- нак (одначе) і проте (на початку просто- го речення).</p> <p><i>П'ятиметрові дошки здалися йому спершу легкими... Одначе далі вони робилися важчі й важчі... (Т.).</i></p> <p><i>Малював, бувши малим, і Шевченко... Проте справжня жага до малювання прокинулася в його тільки тепер... (Вас.).</i></p>

ВСТАВНІ СЛОВА, СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ І РЕЧЕННЯ Кома, тире чи дужки?

Правила	Приклади
<p>1. Вставні слова і словосполучення виділяються комами.</p> <p>2. Два вставні слова відділяються одне від одного комою.</p> <p>3. Колою не відокремлюються вставні слова, що стоять на початку або в кінці відокремленого звороту (вони виділяються комами разом з усім зворотом).</p> <p>4. Вставні слова відділяються комами від усіх попередніх сполучників, крім а.</p> <p>Після сполучника а кома ставиться тільки тоді, коли перед ним стоїть слово з часткою не.</p> <p>5. Тире при вставних словах уживається:</p> <p>а) при пропуску слова в повторюваному словосполученні;</p> <p>б) як додатковий знак після коми, якщо вставні слова можуть за змістом належати або до попередньої, або до наступної частини.</p> <p>6. Невеликі за розміром вставні речення виділяються комами.</p> <p>7. Поширені вставні речення виділяються:</p> <p>а) тире, якщо немає потреби дуже різко виділяти їх із основних речень;</p> <p>б) комами з тире, якщо на місці розриву основного речення повинна стояти кома;</p> <p>в) дужками, якщо вставне речення різко випадає із структури основного речення.</p>	<p><i>І кожен фініш — це, по суті, старт (К.).</i></p> <p><i>Правда, може, я сам-таки в цьому й винен.. (Г.).</i></p> <p><i>Ми сиділи на дереві, очевидно поваленому бурєю. Ми сиділи на дереві, поваленому бурєю очевидно. Але: Ми сиділи на дереві, поваленому, очевидно, бурєю.</i></p> <p><i>Якось однієї ночі в нашій хаті, що, як відомо, вже вросла по вікна в землю, сталося дві події (Д.). Для будівництва потрібні додаткові матеріали, а крім того, ще й обладнання.</i></p> <p><i>Запасним видом палива може бути не вугілля, а, наприклад, торф.</i></p> <p><i>З одного боку, цілував барині ручку, а з другого — клумби квіткові їй толочив (О.В.).</i></p> <p><i>Тайна дрозд пронимає народи, — Мабуть, благодатная хвиля надходить (Ф.).</i></p> <p><i>Звали нашого діда, як я вже потім довідався, Семеном (Д.).</i></p> <p><i>Свиридович — так звали начальника усі в депю — майже ніколи не ходив, а бігав (Т.).</i></p> <p><i>Жила удова з дітьми у хатці, — навіть би ї хаткою узивати не годилося — хижкою, — і стояла удовина хатка на луці під горою (М.В.).</i></p> <p><i>І скоро промінь той туман розоре (Не відірвати погляд від землі!), І кораблі ідуть в широке море, Зникаючи в зловісній млі (Пл.).</i></p>

ЗВЕРТАННЯ

Кома чи знак оклику?

Правила	Приклади
1. Звертання виділяються комами разом із словами, що відносяться до них (незалежно від того, якою частиною мови вони виражені).	<i>І все-таки до тебе думка лине, Мій занпащений, нещасний краю (Л.У.). Де ти, милий, чорнобривий? (Котл.). О, прийди, прийди, хто-небудь, Сядь, схилися, припади... (Ол.).</i>
2. Частки о, ой , що стоять перед звертанням, не відділяються від нього комою.	<i>О рідне слово, що без тебе я... (П.). Ой Іване, Іване Золотаренку! Що ти зробив, мій друже? (М.В.).</i>
3. Однорідні звертання, з'єднані сполучниками і, й, та , комою не розділяються.	<i>Прокиньтєся, байдужі й сонні, Зірвіть душі живої згар... (П.).</i>
4. Якщо в художній мові звертання розділене іншими словами, виділяється комами кожна його частина.	<i>Все упованіє моє На тебе, мати, возлагаю, Святая сило всіх святих, Пренепорочная, благая! (Ш.).</i>
5. У складі поширеного звертання займенники ти, ви комами не виділяються.	<i>Слово, моя ти єдина зброє! Ми не повинні загинуть обоє (Л.У.). Але: «Гей, ти!» — гукнув голова (П.М.) (інтонаційне виділення непоширеного звертання)</i>
6. Після звертання, що вимовляється з особливою силою, ставиться знак оклику, а наступне слово пишеться з великої літери.	<i>Мій народє! Темний і босий! Хай святиться твоє ім'я! (Пл.). Пам'яте! Чесною будь І не слухай підступного серця... (М.).</i>
Так само виділяється окличне речення номінативного типу.	<i>О вечори на Україні! О сльози щастя на зорі! (С.).</i>

ВИГУКИ

Кома, Ø чи знак оклику?

Правила	Приклади
1. Вигуки виділяються комами, якщо вони вимовляються без особливої сили.	<i>О, коли б ми в ганебних справах були такі ж соромливі і боязкі, як це часто ми буваємо боязкі і хибно соромливі у порядних вчинках (Ск.). Ах, скільки струн в душі дзвенить! (Ол.).</i>
2. Кома не ставиться:	
а) після однозвучних з вигуками часток ну, ох, ой ;	<i>Ну що б, здавалося, слова... (Ш.). Ох і зрадив же він! Ой не світи, місяченьку, Не світи нікому (Стар.).</i>

б) після вигуків, що стоять перед особовим займенником, за яким іде звертання.

3. Якщо вигук вимовляється з підсиленням, після нього ставиться знак оклику.

*Гей ти, поле колоскове,
Молодість моя! (С.).*

У! Які ж округи скелі та шпилі! (Л.У.).

*Ух! Який страшний ти, вовче, —
Не дивись на мене довше! (Ол.).*

Таблиця 44

ПИТАЛЬНІ, СТВЕРДЖУВАЛЬНІ ТА ЗАПЕРЕЧНІ СЛОВА Кома, знак оклику чи питання?

Правила	Приклади
<p>1. Питальні слова що, а що, що ж, як же, які виражають згоду, підтвердження, відокремлюються комами; після них ставиться знак оклику, якщо вони вимовляються з підсиленням.</p> <p>2. Після стверджувальних слів-речень так, еге (ж), гаразд, авжеж та заперечення ні ставиться:</p> <p>а) кома, якщо вони вимовляються без підсилення;</p> <p>б) знак оклику, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією;</p> <p>в) знак питання, якщо вони вимовляються з питальною інтонацією.</p>	<p><i>Що, якби вам самим це і зробити? А що, у вас там вже все готове? Що ж, ви згодні зі мною? Як же, ми ж про це вже домовилися. Що ж! Тільки той ненависті не знає, Хто цілий вік нікого не любив! (Л.У.).</i></p> <p><i>Так, це були неможливі хвилини (Хв.). Еге ж, се таки й були чоботи (М.В.). Ні, жаль мені, Що й сей порив погасне... (Л.У.).</i></p> <p><i>Авжеж! Хто цього не знає! Ні! Жити, любити, співати, горіть — До останнього дня (Р.).</i></p> <p><i>Ти зрозумів мене, так? Ви не зробите цього, гаразд?</i></p>

Слід розрізняти такі випадки:

*Так, я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні (Л.У.).* (**так** — стверджувальна частка)

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю! (Ш.).* (**так** — прислівник)

Так вічна ж слава героям! (**так** — підсилювальна частка)

СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ

Кома, Ø, крапка з комою, тире чи кома і тире?

Правила	Приклади
<p>1. Розділяються комами частини складносурядних речень, з'єднані сполучниками і (й), та, а, але, проте, однак, зате, не то, або, чи, ні ... ні, то ... то, не то ... не то та ін.</p> <p>2. Кома не ставиться перед сполучником і (й), якщо він поєднує дві частини-еквіваленти:</p> <p>а) питальних речень;</p> <p>б) спонукальних речень;</p> <p>в) окличних речень;</p> <p>г) номінативних речень;</p> <p>г) безособових речень з однотипними головними членами.</p> <p>3. Кома не ставиться перед сполучниками і (й), та (=і), якщо сурядні частини мають:</p> <p>а) спільну підрядну частину;</p> <p>б) спільний другорядний член.</p> <p>4. Крапка з комою ставиться між сурядними частинами, зв'язаними сполучниками а, але, проте, однак, все ж таки (рідше і, та), якщо ці частини мають значний обсяг або в середині їх є коми.</p> <p>5. Тире ставиться, якщо сурядні частини, з'єднані сполучниками і (й), та (=і), та й, а, виражають швидку зміну подій або різке протиставлення.</p> <p>6. Кома і тире ставляться, якщо в другій частині говориться про наслідок того, про що йдеться в першій частині.</p>	<p><i>Ми йшли удвох, і вишні осипали Рожевий цвіт на траву і хвощі (К.). Хутенько казка кажеється, та не так-то хутко діло робиться (М.В.).</i></p> <p><i>До кого я пригорнуся і хто приголубить? (Котл.). Хай наше слово не вмирає І наша правда хай живе! (Р.).</i></p> <p><i>Які пісні складавав Кармелюк і як він їх співав! (М.В.).</i></p> <p><i>Сльози і сміх (Ол.). Але: Їсон, і сосни... Тишина (С.). (сполучники повторюються)</i></p> <p><i>Тихо й безлюдно (Коц.). Але: Розвиднілось, і стало тепліше.</i></p> <p><i>Ніщо не миле тепер Дмитрові й ніщо не може його розважити, бо сталася тяжка й зовсім не зрозуміла для нього подія... (Каш.). Але: Ї ноги тремтіли, і серце билосся..., як ліз малий Шевченко до дяка у вікно... (Вас.). (сполучники повторюються)</i></p> <p><i>У неї тоді блищали очі й червоніли щоки (Д.). Але: У нас і хліб є, й скотинка прибуває, й захист безпечний (П.М.). (сполучники повторюються)</i></p> <p><i>Вітерець легенький дихнув; поблизу у траві засюрчав коник; а десь далеко ударив перепел, а там над шляхом понеслась-полилась, наче срібний дзвіночок, жайворонкова пісня (П.М.).</i></p> <p><i>Може, квіти зйдуть — і настане Ще й для мене весела весна (Л.У.). Свій меч історія підносить — І долу падає ярмо (Р.).</i></p> <p><i>Хтось ударив без жалю по серці моїм, — І забилось серце в вогні золотім... (Ол.). Всім серцем любить Україну свою, — І вічні ми будемо з нею (С.).</i></p>

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ

Кома чи Ø?

Правила	Приклади
<p>1. Підрядна частина відокремлюється від головної комою або відокремлюється комами з обох боків, якщо стоїть у середині головної частини.</p> <p>2. Між головною і підрядною частинами кома не ставиться, якщо:</p> <p>а) підрядна частина починається з частки не;</p> <p>б) перед сполучником підрядності стоять повторювані сполучники сурядності і...і, чи...чи і т.ін.;</p> <p>в) підрядна частина складається з одного слова.</p> <p>3. Якщо підрядна частина з'єднується з головною складеними сполучниками тому що, через те що, завдяки тому що, так що, незважаючи на те що, внаслідок того що, в міру того як, з тих пір як, після того як, подібно до того як, перед тим як, після того як і под., кома ставиться один раз: перед сполучником або в середині його в залежності від змісту й інтонації.</p> <p>4. Складений сполучник звичайно не розділяється комою, коли підрядна частина стоїть перед головною.</p> <p>5. Ніколи не розділяються комами складені сполучники перш ніж, лише коли, навіть якщо.</p> <p>6. Між підрядними частинами кома ставиться, якщо вони:</p> <p>а) однорідні й не з'єднані сполучниками;</p> <p>б) однорідні і з'єднані повторюваними сполучниками і...і, або...або та ін.;</p> <p>в) зв'язані за способом послідовної підпорядкованості.</p>	<p><i>Рідний край у тебе в серці, Поки спогад ще не гине (Л.У.).</i></p> <p><i>Тільки той досягає мети, хто іде, Тільки той, хто горить, не згорас... (Ол.).</i></p> <p><i>Важливо взнати не коли він поїхав, а коли повернеться.</i></p> <p><i>Спитайте і коли відбудеться екскурсія, і коли вона скінчиться.</i></p> <p><i>Когось сюди пришлють, та не знаю кого. Але: Не знаю, кого саме.</i></p> <p><i>Не писав я до тебе в останні два дні через те, що був у дорозі (Коц.). Але: Через те що він був у дорозі, він не писав їй.</i></p> <p><i>Досить холодно, так що ми топимо вже рубки (Л.У.). Але: Замерзли так, що довелося затопити рубки.</i></p> <p><i>Довго співали дівчата, довго співали хлопці, незважаючи на те що другого дня треба було рано вставати (Н.-Л.). Але: Він зробив це незважаючи на те, що я йому рекомендував.</i></p> <p><i>В той час як надворі все вигоряло, барометр уже третій день показував дощ (Г.).</i></p> <p><i>Перш ніж рушити, підводимось, озираемось навкруги (Г.).</i></p> <p><i>Хотіла б я піснею стати У сюю хвилину ясну, Щоб вільно по світі літати, Щоб вітер розносив луну (Л.У.).</i></p> <p><i>Дерева можна обрізувати або коли ще сплять соки, або коли вже виросте листя. Але: Світання появило їм, яка лука зелена пуста й які гори оточені безмовні (М.В.). (сполучник не повторюється)</i></p> <p><i>Над усім світом стояла така тиша, що було чути, як плакала надламана гілка (Ст.).</i></p>

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ

Крапка з комою, тире, двокрапка чи кома і тире?

Правила	Приклади
<p>1. Крапка з комою ставиться між значно поширеними підрядними частинами, не з'єднаними між собою сурядними сполучниками.</p> <p>2. Тире або кома і тире ставляться, якщо підрядна частина виноситься перед головною з метою сильнішого інтонаційного і смислового її виділення.</p> <p>3. Кома і тире ставляться:</p> <p>а) після двох підрядних частин, щоб підкреслити інтонаційне розчленування складного речення;</p> <p>б) перед словом, яке повторюється, щоб зв'язати з ним нову частину або подальший фрагмент тої ж частини;</p> <p>в) у періоді на початку другої його частини, яка визначається різким спадом голосу.</p> <p>4. Двокрапка ставиться, якщо в головній частині є слова, що вимагають роз'яснення, і при відповідній інтонації.</p>	<p><i>Він стояв та дививсь, як шпарко дбайливі городяночки поспішали, заснавши, і гонили одна одну до криниці і від криниці; як ішли наймички, під'їздили і від'їздили бочки (М.В.).</i></p> <p><i>Що говорив мені в лісі струмок, Що мені поле шуміло — Мозок не міг зрозуміть їх думок, Серце ж моє зрозуміло (Ол.).</i></p> <p><i>І коли я спокують, Коли діжду краю, — Не бачу й не знаю (Ш.).</i></p> <p><i>В тім і жаль, що, хоч би ми черпати могли Непомірними чашами горе, Скільки б ми таких кубків гірких не пили, — Ще зостанеться ціле море (Л.У.).</i></p> <p><i>І враз мені так сумно стає, так незатишно, ніби я оце востаннє йду селом у великих нових калошах, що з незвички трохи водять мене по стежці, — ніби й мені скоро теж кудись відлітати... (Т.).</i></p> <p><i>Коли весна рожева прилетить І землю всю вбере і завітчає, Коли зелений гай ласкаво зашумить І стоголосо заспіває, Коли весні зрадіє світ увесь І заблищить в щасливій долі І ти одна, в квітках і травах, в полі десь, Серед весни, краси і волі Не зможеш більше серця зупинить, Що в грудях буде битись, мов шалене, І скрикнеш, — знай, не долетить Уже твій скрик тоді до мене ... (Ол.)</i></p> <p><i>Коли в грудях моїх тривога То потухає, то горить; Коли загублена дорога, А на устах любов тремтить; Коли уся душа тріпоче, Як білий парус на човні, — Тоді рука моя не хоче Пером виводити пісні (Р.).</i></p> <p><i>Лисичка подала у суд таку бумагу: Що бачила вона, як попелястий Віл На панській винниці пив, як мошенник, брагу, в сіно, і овес, і сіль (Греб.).</i></p>

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ЗБІГОВІ СПОЛУЧНИКІВ Кома чи Ø?

Правила	Приклади
<p>1. Між сполучником сурядності і сполучником підрядності, а також між двома підрядними сполучниками кома ставиться, якщо вилучення або переміщення підрядної частини не вимагає перебудови головної.</p> <p>2. Кома не ставиться перед другим сполучником при наявності слів то, так після підрядної частини (у такому випадку перебудова речення неможлива).</p> <p>3. Звичайно кома ставиться після сполучників і (й), та, але, проте і не ставиться після а.</p>	<p><i>Ми нахилили обличчя над урвищем вниз, і, коли очі наші добігли до берега моря, ми уздріли, як воно тріпалось тихо в сітці яскравих бліків... (Коц.).</i></p> <p><i>Вітер щодня потроху вигортає їх (пелюстки) на шлях, і, коли вночі іде якась прибудна машина, вони рожевим валком котяться за нею слідом аж до мосту... (Т.).</i></p> <p><i>Мені, мабуть, не докучить нагадувати, що, хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього (Р.)</i></p> <p><i>Але як (Микола) глянув на пишіні дівочі брови, на молоде палке лице, на хисткий стан, то його слово несамохіть задержалось на язичі (Н.-Л.)</i></p> <p><i>І як, було, бариня закричить за щось, то я залізу під панську веранду... (О.В.).</i></p> <p><i>Маленький Остап думав, що як він заховається від барині, так його ніхто і не знайде.</i></p> <p><i>Так холодно, що якби не вмів дрижати, то змерз би (н.тв.).</i></p> <p><i>Розмова залишилася незакінченою, але, коли він повернувся, ми продовжили її.</i></p> <p><i>Але: Розмова залишилася незакінченою, а коли він повернувся, не хотілося продовжувати її.</i></p>
<p>При збігові сурядних і підрядних сполучників можливі такі варіанти:</p>	
<p><i>Він повернувся з поїздки і, коли зустрів друзів, розповів їм про все. (і з'єднує два однорідні присудки, підрядну частину з коли можна перемістити в кінець речення)</i></p> <p><i>Він повернувся з поїздки, і, коли ми зустріли його, ми розповіли йому про все. (і з'єднує частини складного речення, підрядну частину з коли можна перемістити в кінець речення)</i></p>	<p><i>Він повернувся з поїздки і коли зустрів друзів, то розповів їм про все. (і з'єднує два однорідні присудки, підрядну частину не можна перемістити у зв'язку із наявністю слова то)</i></p> <p><i>Він повернувся з поїздки, і коли ми зустріли його, то розповіли йому про все. (і з'єднує частини складного речення, підрядну частину з коли не можна перемістити у зв'язку із наявністю слова то)</i></p>

ЗВОРОТИ – НЕ ПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ

Ø чи кома?

Правила	Приклади
<p>1. Не розділяються комами суцільні вирази, до складу яких входять слова і словосполучення:</p> <p>а) зробити як заманеться, що б то не було (стало), страх як погано, будь що буде й под.;</p> <p>б) як (що, скільки, яку, коли...) хочеш і под.;</p> <p>в) хто (що, куди, де...) завгодно, попало;</p> <p>г) все одно хто (що, який, скільки...);</p> <p>г) не те що, не те щоб;</p> <p>д) невідомо, незрозуміло, неясно хто (що, який, де, куди, навіщо, чого...);</p> <p>е) мало що, що треба й под.;</p> <p>є) є що розповісти, залишилося чим жити, не знайшовся що відповісти, придумав чим хвалитися, нема коли розмовляти й под.;</p> <p>ж) (не) більше ніж, (не) менше ніж, (не) раніше ніж, (не) пізніше ніж, не далі як, не інакше як і под., якщо вони не мають значення порівняння.</p> <p>2. Комами відокремлюються допустові звороти із сполучниками хоч (хоча), нехай (і).</p>	<p><i>Він живе як йому заманеться. Тихо стало в лісі, страх як тихо (Коц.). Будь що буде, а я зроблю це як слід.</i></p> <p><i>Робіть що хочете. Принеси яку хочеш книжку.</i></p> <p><i>Може прийти хто завгодно. Діти завжди люблять малювати чим попало і на чому попало (Вас.).</i></p> <p><i>Вона йому все одно що мати. Мені все одно куди їхати.</i></p> <p><i>Я не те щоб впевнена в цьому, не те щоб невпевнена.</i></p> <p><i>Якщо, за аргументами академіка-археолога Б.Рибаківа, плахта існує з часів пізнього неоліту, то чи ж були її носійками то невідомо хто, то кімерійки, то скіфіянки..., то бозна-хто ще — тільки не українки-русинки? (журн.).</i></p> <p><i>Мало що розумів і малий Тарас Шевченко з того, що співав кобзар, проте і в нього.. завмирало чогось маленьке серце (Вас.).</i></p> <p><i>Вечером спечуть та зварять що там треба (Ф)</i></p> <p><i>У тебе є над чим замислитися. У нього є до кого звернутися за допомогою. Поля, що й курці лапою нема де ступити (н.тв). ...часом за роботою нема коли вгору глянути (Вас). Боїться смерті, тому що нема за що вмирати (Д.).</i></p> <p><i>Коли дощок зосталося вже менше як піввагона, Іван сів перепочити і закури́в (Т.). Я буду у відрядженні не менше ніж тиждень (=не менше тижня) і повернуся не пізніше ніж у п'ятницю (=не пізніше п'ятниці). Але: Я буду там не довше, ніж інші відряджені. (порівняння)</i></p> <p><i>О, коли б я, хоч в короткому сні, Зміг твою пісню почути (Ол.).</i></p>

ПОРІВНЯЛЬНІ ЗВОРОТИ

Кома чи Ø?

Правила	Приклади
<p>1. Комами відокремлюються:</p> <p>а) порівняльні звороти із сполучниками наче, неначе, мов, немов, ніби, як ніби, ніж, неначебто, буцім, що та ін.;</p> <p>б) звороти з як, якщо вони не мають інших відтінків, крім порівняння (в основній частині речення можуть бути слова так, такий, той);</p> <p>в) звороти, що починаються словами як і;</p> <p>г) сполучення як правило, як звичайно, як завжди, як зараз, як раніше, як тепер, як навмисне і под.</p> <p>2. Комами не відокремлюються звороти, якщо:</p> <p>а) перед як, ніби стоять прислівники зовсім, майже, частка не;</p> <p>б) вони входять до складу присудка;</p> <p>в) вони стали фразеологізмами.</p>	<p><i>А ведмідь, наче господар, посуває та оглядає, де кращий вулій (М.В.).</i> <i>На конвертики хат</i> <i>Літо клеїть віконця, мов марки (К.).</i> <i>Немає мудріших, ніж народ, учителів (Р.).</i></p> <p><i>Та пісня, як море, і стогне, й рида,</i> <i>І барвами грає,</i> <i>І скелі зриває,</i> <i>Як чиста прозора вода (Л.У.).</i> <i>...вірю серцем, чистим і гарячим,</i> <i>Нема землі такої, як у нас (Сим.).</i></p> <p><i>Форма поезій Лесі Українки вражає, як і форма поезій учителя й друга її, Івана Франка... (Р.).</i></p> <p><i>Кома в такому випадку, як правило, ставиться.</i> <i>Щастя! Воно прийшло, як завжди, неждано-негадано (Г.).</i> <i>Та птах, як і раніше, регулярно прилітав на «своє дерево» (Н.).</i></p> <p><i>Краплини роси блищали зовсім ніби діаманти.</i> <i>Живи не як хочеться, а як можесться (н.тв.).</i></p> <p><i>Повітря неначе прозорий граніт... (П.).</i> <i>Голова без розуму як ліхтар без свічки (н.тв.).</i></p> <p><i>бачив як свої вуха (як свою потилицю), б'ється як риба об лід, вертиться як в'юн в ополонці, ганяють як зайця, гризе як ржа залізо, дивиться як теля на нові ворота, допавсь як кіт до сала, дурний як пень, заліз як муха в патоку, з його помочі як з осики груш, йому брехати як собаці мух хапати, йому як з гуски вода, крутиться як муха в окропі, любить як собака палицю, мокрий як хлющ, надувся мов сич, носить як баба із ступою (як дурень із писаною торбою), плаває як вареник у маслі, попав як курка в борщ, прилип як шевська смола до чобота, прип'явся як реп'ях до кожуха, пристав як смола, розбирається як баран в аптеці (як свиня в апельсинах), сказав як одрізав, схожий як дві краплі води, схопився як ошпарений, упертий як цап, холодний як лід, чистий як сльоза, щастить як утопленому, потрібний як п'яте колесо до воза, з'явився як сніг на голову й под.</i></p>

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ І РЕЧЕННЯ ІЗ СПОЛУЧНИКОМ ЯК Кома чи Ø?

Правила	Приклади
<p>1. Перед як кома ставиться:</p> <p>а) якщо з нього починається вставне речення або підрядна частина складного речення;</p> <p>б) якщо з нього починається зворот із значенням причинності;</p> <p>в) у зворотах не хто інший, як..., не що інше, як...;</p> <p>г) у порівняльних зворотах.</p> <p>2. Кома не ставиться:</p> <p>а) посередині складених сполучників перед тим як, з тих пір як, після того як, подібно до того як, тоді як, тимчасом як і т.ін., якщо тільки перша їх частина не входить до складу головної частини речення;</p> <p>б) перед сполучниками як не... то, як... так і, що з'єднують однорідні члени речення або частини складного речення;</p> <p>в) перед зворотами з як у значенні «у ролі»;</p> <p>г) у словосполученнях типу як не як, хоч як хоч, люди як люди, як на те, як не було, як на гріх, (всі) як один, як на злість, як нахідка й под.; у виразах типу як є, як ведеться, як повезе;</p> <p>г) якщо зворот з як входить до складу присудка.</p>	<p><i>Справдилось, як бачите, батькове пророкування</i> (О.В.). <i>Ми збирали з сином на землі каштани, Ми дивились довго, як хмаринка тане, Як хмаринка тане, як синіє синь, Як колише вітер струни навутинь</i> (Р.).</p> <p><i>Батько, як колишній солдат, мав право в ту школу дітей оддавати на «казьонний кошт»</i> (О.В.).</p> <p><i>Не хто інший, як учитель, допоміг мені. Не що інше, як сила земного тяжіння, є вагою тіла.</i></p> <p><i>Губи у хлопця були великі, товсті, червоні, як зябра у тільки що спійманої рибини</i> (Т.).</p> <p><i>Перед тим як починати передачу, зайвих попросили вийти</i> Але: <i>Так затихає чорна хмара перед тим, як має грім загуркати</i> (П.М.).</p> <p><i>Луки розляглися співами своїх соловейків..., тоді як в повітрі горіла дзвінка жайворонкова пісня</i> (П.М.). Але: <i>Добре опам'ятався тоді, як сидів щасливий і радісний з маленькою книжечкою у бур'яні...</i> (Вас.).</p> <p><i>О принесіть як не надію, То крихту рідної землі...</i> (Ол.).</p> <p><i>До культури відноситься як те, що створене руками й розумом людини, так і вироблений віками спосіб суцільного поводження</i> (Газ.).</p> <p><i>Довженко в усьому поет, і це його виділяє з-поміж багатьох як митця</i> (Г.).</p> <p><i>Хоч як хоч, а зробити це треба. Батьки мої були як узагалі батьки</i> (О.В.).</p> <p><i>Прийшли всі як один. Хай вже буде як є, а то як не везе, то вже й не повезе. Не може ж бути, щоб якось не було, Вже як не є, а якось воно буде</i> (К.).</p> <p><i>зрозуміти як натяк, кваліфікувати як злочин, запам'ятати як виняток, висунути як кандидата, прозвучати як заклик, скластися як традиція, сприйняти як загрозу, характеризувати як благородний вчинок, вживатися як вставне слово, виникнути як дещо несподіване, формуватися як індивідуальність, визнати як особливий випадок, осмислити як щось нове, зустрічати як гостей</i> і под.</p>

БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ РЕЧЕННЯ

Кома, крапка з комою, двокрапка чи тире?

Правила	Приклади
<p>Між частинами безсполучникового речення ставиться:</p> <p>1) кома, якщо вони виражають одночасність, сумісність дій або їх послідовність і тісно зв'язані за змістом;</p> <p>2) крапка з комою, якщо вони зберігають самостійність (найчастіше в складових частинах уже є коми);</p> <p>3) двокрапка, якщо наступна частина:</p> <p>а) розкриває зміст попередньої (між ними можна вставити а саме);</p> <p>у першій частині є слова так, такий, одно (одна) й т.ін., бачити, дивитись, чути, знати, розуміти й т. ін., виглянути, прислухатися, підняти голову й т.ін. (пропущені слова і побачити, і почути, і зрозуміти й т.ін.);</p> <p>б) виражає причину того, про що йдеться в попередній частині;</p> <p>4) тире, якщо:</p> <p>а) зміст частин протиставляється (можна вставити а);</p> <p>б) у першій частині вказується час або умова дії, про яку говориться в другій частині (можна вставити коли, якщо);</p> <p>в) друга частина виражає наслідок або висновок з того, про що говориться в першій частині (можна вставити через це, тому);</p> <p>г) у другій частині міститься порівняння з тим, про що говориться в першій частині (можна вставити немов).</p>	<p><i>Бігають коні, кричать крамарі, регочуть дівчата, крутиться карусель (О.В.).</i></p> <p><i>Сиза імла рідшала, димочок де-не-де вже звивався, вже люди попадалися і коло криниці; вже товпилося, купчилося багато народу (М.В.).</i></p> <p><i>В душі у мене інші бажання: Я тільки думкою на світі буду жить (Л.У.)</i></p> <p><i>Із подій мого раннього дитинства... врізалася в пам'ять одна: упав я дуже з коня (О.В.). Я відчував: пахне м'ятою (Хв.). Обертаюсь і бачу: зовсім поряд... сидять червоногруді снігурі! (Н.). Остан озирнувся: прискорюючи ходу, подорожній махав на нього рукою... (Коц.).</i></p> <p><i>За роботу треба братись: Час на місці не стоїть! (Ск.).</i></p> <p><i>Мудрості не вивчитись чужої — Треба помилятися самим (Пл.).</i></p> <p><i>Робиш добро — не кайся, робиш зло — зла сподівайся (н.тв.). Забудеш рідний край — Тобі твій корінь всохне (Тич.).</i></p> <p><i>Огонь гасне зовсім — ухатці темнісінько... (М.В.). Защбетав соловейко — пішла луна гаєм... (Ш.).</i></p> <p><i>Колони йдуть — ріка струмить... (Тич.). Говорить — шовком вишиває (н.тв.).</i></p>

ПРЯМА МОВА

Лапки, кома, двокрапка, три крапки, тире,
знак питання чи оклику?

Якщо репліка кожної дійової особи починається з нового рядка, на початку абзаца ставиться тире.

- *Не журіться!* — Дір промовив.
— *За мечі!* — Аскольд гукнув (Ол.).

Якщо пряма мова пишеться в рядок, вона береться в лапки.

А, а — слова автора; **П, п** — пряма мова (з великої або маленької букви);
П1, П2 — перший і другий співрозмовники в діалозі.

Місце прямої мови	Схеми	Приклади
1. Після слів автора.	А: «П!» А: «П?» А: «П...» А: «П».	<i>І гукнуло військо хором: «Ми готові йти до бою. Краще смерть, ніж вічний сором!»</i> (Л.У.). <i>Вершник... відгукнувся хмуро, неохоче: «Свої»</i> (Г.).
2. Перед словами автора.	«П?» — а. «П!» — а. «П...» — а. «П», — а.	<i>«Хто знайшов колосок?» — спитав півник. «Ти знайшов!» — голосно закричали мишенята. «А хто його обмолотив?» — знову спитав півник. «Теж ти...» — тихо відказали мишенята</i> (н.тв.). <i>«Ніщо так не красить людину, як натхнення», — подумала Ярослава</i> (Г.).
3. Пряма мова розірвана словами автора:		
а) на місці розриву не було знака або стояв один із знаків: [., [;], [—], [:]	«П, — а, — п».	<i>«Еге, — подумав Остап, — так ось воно що!»</i> (Коц.) <i>«Ах, мовчіть краще, — обірвала Ластівка, — звідки вам знати, що таке туга за рідною землею, коли ви ніколи не покидали її»</i> (І.В.).
б) на місці розриву стояла крапка;	«П, — а. — П».	<i>«О, нарешті знайшов, — бадьоро вигукнув дядько Сидір. — Тут і копатимемо криницю»</i> (Скур.).
в) на місці розриву стояв [!], [?] або [...].	«П! — а. — П». «П? — а. — П». «П... — а. — П».	<i>«Добридень, Жане! — привітався з свого почесного місця Аркадій Петрович. — Що снилось?»</i> (Коц.).
4. У словах автора два дієслова із значенням висловлювання.	«П, — а: — П».	<i>«Свій мед першої взятки, — не втерпів боцман, щоб не похвалитись, і ... додав: — Вже чотири вулики маємо, ціла пасіка»</i> (Г.).
5. Пряма мова у середині авторських слів.	А: «П», а. А: «П?» — а. А: «П!» — а. А: «П...» — а.	<i>Казав пан: «Кожух дам», та слово його тепле</i> (н.тв.). <i>Та й дивлюсь нишком, чи не пізнаю його де, — коли чую: «Ой мені лишенько!» — жажнулася Катря обік мене. Оглянулася я: «Що тобі?» — питаю</i> (М.В.).
6. Діалог без слів автора.	«П1» — «П2».	<i>«Ти не бачив моєї жінки?» — «А ото не вона стоїть?» — «Ні, та стоїть мовчки»</i> (н.тв.).

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ЦИТАТАХ

Лапки, кома, тире, двокрапка чи три крапки?

Правила	Приклади
<p>Цитати виділяються лапками.</p> <p>Якщо вони супроводжуються словами автора, розділові знаки ставляться так, як при прямій мові.</p> <p>Коли авторська мова починається словами так указує (говорить), ось що сказав, ось як описує і под., після лапок ставиться тільки тире.</p> <p>Якщо цитата вводиться в авторські слова як частина речення, перше слово пишеться з маленької букви.</p> <p>Якщо цитата наводиться не повністю, то пропуск слів позначається трьома крапками, що можуть стояти на початку, в середині або в кінці цитати.</p> <p>Якщо цитата з пропуском початку речення стоїть перед словами автора, починаючи текст, перше слово пишемо з великої букви (навіть коли в тексті, який цитується, воно пишеться з малої букви).</p> <p>Якщо вказівка на автора або на джерело цитати йде безпосередньо за нею, то вона береться в дужки, а крапка ставиться після дужок.</p> <p>Якщо вказівка на автора або на джерело цитати стоїть нижче, після цитати ставиться крапка.</p> <p>Епіграфи пишуться без лапок, а вказівка на автора не береться в дужки.</p> <p>Дослівні вирази, які вставлені в текст як члени речення, виділяються лише лапками.</p> <p>Якщо перед дослівним виразом є слова вислів, фраза, речення й под., перед ним ставиться двокрапка.</p>	<p><i>«Ми просто йшли; у нас нема зерна неправди за собою», — говорив Шевченко про себе і свою долю.</i></p> <p><i>«Він був сином мужика і став володарем у царстві духа» — так визначив велич Шевченка І.Франко.</i></p> <p><i>Л.Толстой говорив, що він дуже любить «народну українську мову, звучну, барвисту й таку м'яку».</i></p> <p><i>«Він — поет цілком народний... — писав про Шевченка М.Добролюбов. — Він вийшов з народу, жив з народом і... був з ним міцно й кровно зв'язаний».</i></p> <p><i>«... Нам потрібно любити її і гордитися своєю найпрекраснішою матір'ю», — писав Т.Шевченко про Україну.</i> Але: <i>Т.Шевченко писав про Україну: «... нам потрібно любити її...»</i></p> <p><i>«Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова» (В.Сухомлинський).</i></p> <p><i>«Українські простори — столиця ліричної поезії».</i> <i>А.Міцкевич</i></p> <p><i>Як жити, зачепившись на мілкому, То краще потонуть на глибині.</i> <i>Л.Костенко.</i></p> <p><i>Гребінчине «ви, братця, все-таки домівки не цурайтесь» треба раз у раз пам'ятати, розуміючи під домівкою і рідний край, і рідну мову, і берізку біля рідної хати, і те оточення, серед якого ти зріс, тих людей, які помогли тобі стати на ноги і навчили тебе добра... (М.Рильський).</i></p> <p><i>Дуже вчасно згадати вислів Г.Сковороди: «Розум завжди любить до чогось братися і, коли він не матиме доброго, тоді «звертається до поганого».</i></p>

ДОДАТОК

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ

Таблиця 1

Поділ іменників на відміни

Відміна	Іменники	Приклади
I	жіночого, чоловічого та спільного роду на -а, -я	<i>весна, кутя, груша, старшина, дядя, сирота, суддя</i>
II	чоловічого роду на -о або з основою на приголосний; середнього роду на -о, -е, -я , крім іменників із суфіксами -ат-, -ят-, -ен- при відмінюванні	<i>Дніпро, батько, грім; гроно, сонце, весілля</i>
III	жіночого роду з основою на приголосний і слово <i>мати</i>	<i>подорож, любов, ненависть, міць</i>
IV	середнього роду на -а (після шиплячих) і -я із суфіксами -ат-, -ят-, -ен- при відмінюванні	<i>лоша (лошати), теля (теляти), ім'я (імені)</i>

Таблиця 2

Поділ іменників I і II відміни на групи

Відміна	Група	Іменники	Приклади
I	Тверда	на -а , крім іменників з основою на шиплячий	<i>робота, староста, книга, особа, стіна</i>
	М'яка	на -я	<i>праця, хвиля, надія</i>
	Мішана	на -а з основою на шиплячий	<i>межа, задача, тиша, теща</i>
II	Тверда	чоловічого роду з кінцевим твердим приголосним основи, крім шиплячих; з основою на -р, -ер, -ір, -ор, -ур, -юр і з постійно наголошеними -ар, -яр, -ир; чоловічого і середнього роду на -о	<i>чуб, віз; жир, майстер, сувенір, професор, каламбур, гіпюр, семінар (семінара, семінару ...), футляр (футляра, футляру ...), бригадир (бригадіра, бригадіру ...); Петро, весло</i>
	М'яка	чоловічого роду з кінцевим м'яким приголосним основи; з основою на -ар, -ир , якщо ці суфікси завжди ненаголошені або при відмінюванні наголос переходить на закінчення; середнього роду на -е, -я без суфіксів -ат-, -ят-, -ен- при відмінюванні	<i>день, олівець; лікар (лікаря, лікарю ...), козир (козира, козирю ...), кобзар (кобзаря, кобзарю ...), проводір (проводиря, проводирю ...); море, знання</i>
	Мішана	чоловічого роду з кінцевим шиплячим основи; назви людей за родом діяльності з основою на -яр і наголосом на закінченні при відмінюванні; середнього роду на -е після шиплячих	<i>ніж, слухач, товариш, дощ; пісняр (пісняра, піснярю ...); ложе, плече, явище</i>

Таблиця 3

Відмінкові закінчення іменників I відміни

Однина				
Відмінки	Тверда група	М'яка група		Мішана група
Н. Р. Д. Зн. Ор. М. Кл.	<i>ламп-а</i> <i>ламп-и</i> <i>ламп-і</i> <i>ламп-у</i> <i>ламп-ою</i> ... <i>ламп-і</i> <i>ламп-о</i>	<i>рукавиц-я</i> <i>рукавиц-і</i> <i>рукавиц-і</i> <i>рукавиц-ю</i> <i>рукавиц-ею</i> ... <i>рукавиц-і</i> <i>рукавиц-е</i>	<i>мрі-я</i> <i>мрі-ї</i> <i>мрі-ї</i> <i>мрі-ю</i> <i>мрі-єю</i> ... <i>мрі-ї</i> <i>мрі-є</i>	<i>душ-а</i> <i>душ-і</i> <i>душ-і</i> <i>душ-у</i> <i>душ-ею</i> ... <i>душ-і</i> <i>душ-е</i>
Множина				
Відмінки	Тверда група	М'яка група		Мішана група
Н. Р. Д. Зн. Ор. М. Кл.	<i>ламп-и</i> <i>ламп</i> <i>ламп-ам</i> <i>ламп-и</i> <i>ламп-ами</i> ... <i>ламп-ах</i> <i>ламп-и</i>	<i>рукавиц-і</i> <i>рукавиць</i> <i>рукавиц-ям</i> <i>рукавиц-і</i> <i>рукавиц-ями</i> ... <i>рукавиц-ях</i> <i>рукавиц-і</i>	<i>мрі-ї</i> <i>мрій</i> <i>мрі-ям</i> <i>мрі-ї</i> <i>мрі-ями</i> ... <i>мрі-ях</i> <i>мрі-ї</i>	<i>душ-і</i> <i>душ</i> <i>душ-ам</i> <i>душ-і</i> <i>душ-ами</i> ... <i>душ-ах</i> <i>душ-і</i>

Таблиця 4

Відмінкові закінчення іменників II відміни

Однина				
Відмінки	Тверда група			
Н. Р. Д. Зн. Ор. М. Кл.	<i>працівник</i> <i>працівник-а</i> <i>працівник-ові(-у)</i> <i>працівник-а</i> <i>працівник-ом</i> ... <i>працівник-ові(-у)</i> <i>працівник-у</i>	<i>інженер</i> <i>інженер-а</i> <i>інженер-ові(-у)</i> <i>інженер-а</i> <i>інженер-ом</i> ... <i>інженер-ові(-і)</i> <i>інженер-е</i>	<i>вікн-о</i> <i>вікн-а</i> <i>вікн-у</i> <i>вікн-о</i> <i>вікн-ом</i> ... <i>вікн-і</i> <i>вікн-о</i>	
Відмінки	М'яка група			
Н. Р. Д. Зн. Ор. М. Кл.	<i>хлопець</i> <i>хлопц-я</i> <i>хлопц-еві(-ю)</i> <i>хлопц-я</i> <i>хлопц-ем</i> ... <i>хлопц-еві(-і,-ю)</i> <i>хлопц-е</i>	<i>герой</i> <i>геро-я</i> <i>геро-єві(-ю)</i> <i>геро-я</i> <i>геро-єм</i> ... <i>геро-єві(-ї,-ю)</i> <i>геро-ю</i>	<i>кільц-е</i> <i>кільц-я</i> <i>кільц-ю</i> <i>кільц-е</i> <i>кільц-ем</i> ... <i>кільц-і</i> <i>кільц-е</i>	<i>обличч-я</i> <i>обличч-я</i> <i>обличч-ю</i> <i>обличч-я</i> <i>обличч-ям</i> ... <i>обличч-і</i> <i>обличч-я</i>
Відмінки	Мішана група			
Н. Р. Д. Зн. Ор. М. Кл.	<i>викладач</i> <i>викладач-а</i> <i>викладач-еві(-у)</i> <i>викладач-а</i> <i>викладач-ем</i> ... <i>викладач-еві(-і,-у)</i> <i>викладач-у</i>	<i>пісняр</i> <i>пісняр-а</i> <i>пісняр-еві(-у)</i> <i>пісняр-а</i> <i>пісняр-ем</i> ... <i>пісняр-еві(-і)</i> <i>пісняр-е</i>	<i>явищ-е</i> <i>явищ-а</i> <i>явищ-у</i> <i>явищ-е</i> <i>явищ-ем</i> ... <i>явищ-і</i> <i>явищ-е</i>	

Множина				
Відмінки	Тверда група			
Н. Р. Д. Зн. Ор. М. Кл.	<i>працівник-и</i> <i>працівник-ів</i> <i>працівник-ам</i> <i>працівник-ів</i> <i>працівник-ами</i> <i>... працівник-ах</i> <i>працівник-и</i>	<i>інженер-и</i> <i>інженер-ів</i> <i>інженер-ам</i> <i>інженер-ів</i> <i>інженер-ами</i> <i>... інженер-ах</i> <i>інженер-и</i>	<i>вікн-а</i> <i>вікон</i> <i>вікн-ам</i> <i>вікн-а</i> <i>вікн-ами</i> <i>... вікн-ах</i> <i>вікн-а</i>	
Відмінки	М'яка група			
Н. Р. Д. Зн. Ор. М. Кл.	<i>хлопц-і</i> <i>хлопц-ів</i> <i>хлопц-ям</i> <i>хлопц-ів</i> <i>хлопц-ями</i> <i>... хлопц-ях</i> <i>хлопц-і</i>	<i>геро-ї</i> <i>геро-їв</i> <i>геро-ям</i> <i>геро-їв</i> <i>геро-ями</i> <i>... геро-ях</i> <i>геро-ї</i>	<i>кільц-я</i> <i>кілець</i> <i>кільц-ям</i> <i>кільц-я</i> <i>кільц-ями</i> <i>... кільц-ях</i> <i>кільц-я</i>	<i>обличч-я</i> <i>облич</i> <i>обличч-ям</i> <i>обличч-я</i> <i>обличч-ями</i> <i>... обличч-ях</i> <i>обличч-я</i>
Відмінки	Мішана група			
Н. Р. Д. Зн. Ор. М. Кл.	<i>викладач-і</i> <i>викладач-ів</i> <i>викладач-ам</i> <i>викладач-ів</i> <i>викладач-ами</i> <i>... викладач-ах</i> <i>викладач-і</i>	<i>пісняр-і</i> <i>пісняр-ів</i> <i>пісняр-ам</i> <i>пісняр-ів</i> <i>пісняр-ами</i> <i>... пісняр-ах</i> <i>пісняр-і</i>	<i>явищ-а</i> <i>явищ</i> <i>явищ-ам</i> <i>явищ-а</i> <i>явищ-ами</i> <i>... явищ-ах</i> <i>явищ-а</i>	

Таблиця 5

Відмінкові закінчення іменників III відміни

Відмінки	Однина		Множина	
Н. Р. Д. Зн. Ор. М. Кл.	<i>ніч</i> <i>ноч-і</i> <i>ноч-і</i> <i>ніч</i> <i>нічч-ю</i> <i>... ноч-і</i> <i>ноч-е</i>	<i>мати</i> <i>матер-і</i> <i>матер-і</i> <i>матір</i> <i>матір'-ю</i> <i>... матер-і</i> <i>мати</i>	<i>ноч-і</i> <i>ноч-ей</i> <i>ноч-ам</i> <i>ноч-і</i> <i>ноч-ами</i> <i>... ноч-ах</i> <i>ноч-і</i>	<i>матер-і</i> <i>матер-ів</i> <i>матер-ям</i> <i>матер-ів</i> <i>матер-ями</i> <i>... матер-ях</i> <i>матер-і</i>

Таблиця 6

Відмінкові закінчення іменників IV відміни

Відмінки	Однина		Множина	
Н. Р. Д. Зн. Ор. М. Кл.	<i>лош-а</i> <i>лошат-и</i> <i>лошат-і</i> <i>лош-а</i> <i>лош-ам</i> <i>... лошат-і</i> <i>лош-а</i>	<i>плем'-я</i> <i>племен-і (плем'-я)</i> <i>племен-і</i> <i>плем'-я</i> <i>племен-ем (плем'-ям)</i> <i>... племен-і</i> <i>плем'-я</i>	<i>лошат-а</i> <i>лошат</i> <i>лошат-ам</i> <i>лошат(а)</i> <i>лошат-ами</i> <i>... лошат-ах</i> <i>лошат-а</i>	<i>племен-а</i> <i>племен</i> <i>племен-ам</i> <i>племен-а</i> <i>племен-ами</i> <i>... племен-ах</i> <i>племен-а</i>

Закінчення іменників чоловічого роду в родовому відмінку однини

-А, -Я чи -У, -Ю?

Правила	Приклади
<p>У родовому відмінку однини</p> <p>1) закінчення -а, -я мають іменники, які означають:</p> <p>а) назви осіб, власні імена та прізвища, персоніфіковані предмети та явища;</p> <p>б) назви тварин і дерев;</p> <p>в) назви предметів, машин, деталей;</p> <p>г) назви населених пунктів;</p> <p>г) інші географічні назви з наголосом на кінцевому складі, а також із суфіксами -ов, -ев (-єв), -ин (-їн);</p> <p>д) міри довжини, ваги, часу тощо, назви днів тижня і місяців;</p> <p>е) грошові знаки, числові назви, слова, що стосуються порядку предметів при лічбі;</p> <p>є) терміни іншомовного походження і українські суфіксальні терміни;</p> <p>2) закінчення -у, -ю мають іменники, що означають:</p> <p>а) речовину, масу, матеріал;</p> <p>б) збірні поняття;</p> <p>в) назви будівель, споруд, приміщень та їх частин;</p> <p>г) назви установ, закладів, організацій;</p> <p>г) назви явищ природи;</p> <p>д) назви почуттів;</p> <p>е) назви процесів, станів, властивостей, ознак, формацій, явищ суспільного життя, загальних і абстрактних понять;</p> <p>є) літературознавчі терміни;</p> <p>ж) назви ігор і танців;</p> <p>з) назви річок, крім тих, що мають наголос на кінцевому складі; озер, гір, островів, країн, областей і т.ін.;</p> <p>3) із закінченням -у, -ю пишеться переважна більшість:</p> <p>а) слів із значенням місця, простору;</p> <p>б) складних безсуфіксних слів, крім назв істот;</p> <p>в) префіксальних іменників із різними значеннями, крім назв істот.</p>	<p><i>учителя, студента, Михайла Стельмаха, Мороза, Вітра</i> (дійові особи у казках)</p> <p><i>ведмедя, зайця, півня, кедра, ясеня, береста світильника, телевізора, поїзда, редуктора Києва, Харкова, Севастополя, але: Кривого Рогу, Зеленого Гаю</i> (складені назви з іменниковими закінченнями -у, -ю)</p> <p><i>Дніпрá, Дінціá, Псла́, Дністрá, р. Тетерева, о. Колгуєва</i></p> <p><i>метра, грама, місяця, але: року, віку; вівторка, листопада, але: листопаду</i> (процес)</p> <p><i>карбованця, червінця, долара, десятка, мільйона, номера, пункта, параграфа нейтрона, анода, діаметра, відмінка, знаменника, числівника, розчинника</i></p> <p><i>оцту, напою, базальту, меду, але: хліба квартету, вишняку, чагарнику, барвінку, ячменю, але: вівса</i></p> <p><i>аеропорту, універсаму, магазину, вокзалу, метрополітену, даху, поверху, коридору, сараю, але: карниза, моста (і мосту), паркана (і паркану)</i></p> <p><i>інституту, профкому, банку, кінотеатру, Будинку студентів</i></p> <p><i>смерчу, морозу, жару, вітру, граду жаху, гніву, болю, страху, суму тиску, іспиту, максимуму, мінору, консенсусу, конфлікту, занепаду, розвитку, руху, ходу, азарту, наступу, клопоту жанру, епосу, образу, роману, сюжету тенісу, футболу, хокею, бадмінтону, вальсу Рейну, Амúру; Байкалу, Уралу, Сахаліну, Криму, Азербайджану, Донбасу, Кузбасу</i></p> <p><i>степу, краю, лісу, яру, але: берега, горба кровообігу, світогляду, газопроводу, лісосплаву, але: електровоза, пароплава огляду, вибору, прикладу, проводу, відзвуку, під'їзду, посвисту, відпочинку</i></p>

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Таблиця 8

Поділ прикметників на групи

Група	Прикметники	Приклади
Тверда	якісні й відносні з твердим кінцевим приголосним основи, які у формі чоловічого роду в називному відмінку однини закінчуються на -ий ; присвійні із суфіксами -ів(-їв) , -ин(-їн) без закінчення	<i>червоний, свіжий, книжний, залізний; батьків, Сергіїв, сестрин, Маріїн</i>
М'яка	з м'яким кінцевим приголосним основи, які у формі чоловічого роду в називному відмінку однини закінчуються на -ій (-їй після літери на позначення голосного)	<i>сіній, літній, могутній, художній, ближній, ранішній, безкрайі, довгошиї</i>

Зверніть увагу: прикметники, складені з *-лиций*, відмінюються так: *білолиц-ий, білолиць-ого, білолиць-ому, білолиць-ого, білолиц-им, ... білолиць-ому (білолиц-ім); білолиц-і, білолиц-их, білолиц-им, білолиц-их, білолиц-ими, ... білолиц-их.*

Таблиця 9

Відмінкові закінчення прикметників

Тверда група				
Відмінки	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	
Н. Р. Д. Зн. Ор. М.	<i>весел-ий весел-ого весел-ому = Н. або Р. весел-им ... весел-ому (-ім)</i>	<i>весел-е весел-ого весел-ому весел-е весел-им ... весел-ому (-ім)</i>	<i>весел-а весел-ої весел-ій весел-у весел-ою ... весел-ій</i>	<i>весел-і весел-их весел-им = Н. або Р. весел-ими ... весел-их</i>
Н. Р. Д. Зн. Ор. М.	<i>батьків батьков-ого батьков-ому = Н. або Р. батьков-им ... батьков-ому (-ім)</i>	<i>батьков-е батьков-ого батьков-ому батьков-е батьков-им ... батьков-ому (-ім)</i>	<i>батьков-а батьков-ої батьков-ій батьков-у батьков-ою ... батьков-ій</i>	<i>батьков-і батьков-их батьков-им = Н. або Р. батьков-ими ... батьков-их</i>
М'яка група				
Відмінки	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	
Н. Р. Д. Зн. Ор. М.	<i>пізн-ій пізн-ого пізн-ому = Н. або Р. пізн-іми ... пізн-ому (пізн-ім)</i>	<i>пізн-е пізн-ого пізн-ому пізн-е пізн-ім ... пізн-ому (пізн-ім)</i>	<i>пізн-я пізн-ої пізн-ій пізн-ю пізн-ою ... пізн-ій</i>	<i>пізн-і пізн-іх пізн-ім = Н. або Р. пізн-іми ... пізн-іх</i>
Н. Р. Д. Зн. Ор. М.	<i>безкра-їй безкрай-ого безкрай-ому = Н. або Р. безкра-ім ... безкрай-ому (безкра-ім)</i>	<i>безкра-е безкрай-ого безкрай-ому безкра-е безкра-ім ... безкрай-ому (безкра-ім)</i>	<i>безкра-я безкрай-ої безкра-їй безкра-ю безкрай-ою ... безкра-їй</i>	<i>безкра-ї безкра-їх безкра-ім = Н. або Р. безкра-іми ... безкра-їх</i>

ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

Таблиця 10

Кількісні числівники

Відмінки	Однина					Множина
Н. Р. Д. Зн. Ор. М.	<i>один</i>	<i>одне (одно)</i>	<i>одна</i>	<i>однієї (одної)</i>	<i>одну</i>	<i>одні</i> <i>одних</i> <i>одним</i> = Н. або Р. <i>одними</i> ... <i>одних</i>
		<i>одного</i>	<i>одній</i>	<i>одній</i>	<i>однією (одною)</i>	
	= Н. або Р.	<i>одному</i>	<i>одне (одно)</i>	<i>одну</i>	<i>однією (одною)</i>	
		<i>одним</i>	<i>одним</i>	<i>одній</i>	<i>однією (одною)</i>	
		... <i>одному (однім)</i>	... <i>одним</i>	... <i>одній</i>	... <i>однією (одною)</i>	... <i>однією (одною)</i>
Н. Р. Д. Зн. Ор. М.	<i>два</i>	<i>дві</i>	<i>три</i>	<i>чотири</i>	<i>п'ять</i>	<i>шість</i>
	<i>двох</i>	<i>двох</i>	<i>трьох</i>	<i>чотирьох</i>	<i>п'яти, п'ятьох</i>	<i>шести, шістьох</i>
	<i>двом</i>	<i>двома</i>	<i>трьом</i>	<i>чотирьом</i>	<i>п'яти, п'ятьом</i>	<i>шести, шістьом</i>
	= Н. або Р.	= Н. або Р.	= Н. або Р.	= Н. або Р.	<i>п'ять або п'ятьох</i>	<i>шість або шістьох</i>
	<i>двома</i>	<i>трьома</i>	<i>чотирма</i>	<i>п'ятьма, п'ятьома</i>	<i>шістьма, шістьома</i>	<i>шістьма, шістьома</i>
	... <i>двох</i>	... <i>трьох</i>	... <i>чотирьох</i>	... <i>п'яти, п'ятьох</i>	... <i>шести, шістьох</i>	... <i>шести, шістьох</i>
Н. Р. Д. Зн. Ор. М.	<i>сім</i>	<i>вісім</i>	<i>п'ятдесят</i>	<i>двісті</i>	<i>п'ятсот</i>	<i>п'ятсот</i>
	<i>семи,</i>	<i>восьми,</i>	<i>п'ятдесяти,</i>	<i>двохсот</i>	<i>п'ятисот</i>	<i>п'ятисот</i>
	<i>сімох</i>	<i>вісьмох</i>	<i>п'ятдесятьох</i>			
	<i>семи,</i>	<i>восьми,</i>	<i>п'ятдесяти,</i>	<i>двомастам</i>	<i>п'ятистам</i>	<i>п'ятистам</i>
	<i>сімом</i>	<i>вісьмом</i>	<i>п'ятдесятьом</i>			
	<i>сім або</i>	<i>вісім або</i>	<i>п'ятдесят або</i>	<i>двісті</i>	<i>п'ятсот</i>	<i>п'ятсот</i>
	<i>сімох</i>	<i>вісьмох</i>	<i>п'ятдесятьох</i>			
	<i>сьома,</i>	<i>вісьма,</i>	<i>п'ятдесятьма,</i>	<i>двомастами</i>	<i>п'ятьмастами,</i>	<i>п'ятьмастами,</i>
	<i>сімома</i>	<i>вісьмома</i>	<i>п'ятдесятьома</i>		<i>п'ятьомастами</i>	<i>п'ятьомастами</i>
	... <i>семи,</i>	... <i>восьми,</i>	... <i>п'ятдесяти,</i>	... <i>двохстах</i>	... <i>п'ятистах</i>	... <i>п'ятистах</i>
	<i>сімох</i>	<i>вісьмох</i>	<i>п'ятдесятьох</i>			

Зверніть увагу:

- Числівники *дев'ять* — *двадцять* і *тридцять* відмінюються, як *п'ять* або *шість*.
- Складні числівники *шістдесят*, *сімдесят*, *вісімдесят* відмінюються, як *п'ятдесят*; *триста*, *чотириста* — як *двісті*; *шістсот*, *сімсот*, *вісімсот*, *дев'ятсот* — як *п'ятсот*.
- У складених кількісних числівниках відмінюються всі складові частини (з *двадцяти п'яти тисяч п'ятисот сімдесяти чотирьох гривень*).
- Числівники *сорок*, *дев'яносто*, *сто* в родовому давальному, орудному й місцевому відмінках мають закінчення *-а* (*сорока*, *дев'яноста*, *ста*).
- Збірні числівники *двоє*, *обоє*, *троє* та неозначено-кількісні числівники *кілька*, *багато* та ін. відмінюються, як *два*; *четверо* — *одинадцятро* відмінюються, як відповідні числівники *чотири* — *одинадцять*.

Порядкові числівники

Усі порядкові числівники, крім числівника *третій*, відмінюються, як прикметники твердої групи, *третій* — як прикметник м'якої групи (*третього*, *третьому*, *третього* або *третій*, *третім*, *на третьому*).

У складених порядкових числівниках відмінюється остання складова частина (у *тисяча дев'ятсот дев'яносто сьомому році*).

Дробові числівники

У дробових числівниках перша частина виражена кількісним, а друга — порядковим числівником. Якщо перша частина — числівник *одна*, то друга частина відмінюється, як прикметники жіночого роду (*одна друга*, *однієї другої*, *одній другій*, *одну другу*, *однією другою*, *на одній другій*). Якщо перша частина виражена будь-яким іншим числівником, дробовий числівник відмінюється за таким зразком: *дві п'ятих*, *двох п'ятих*, *двом п'ятим*, *дві п'ятих*, *двома п'ятими*, *на двох п'ятих*.

ВІДМІНЮВАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ

Таблиця 11

Особові займенники

Відмінки	Однина			Множина		
	1 особа	2 особа	3 особа	1 особа	2 особа	3 особа
Н. Р. Д. Зн. Ор. М.	я мене мені мене мною ... мені	ти тебе тобі тебе тобою ... тобі	він воно вона його (до нього) її (до неї) йому їй його (на нього) її (на неї) ним нею ... ньому (нім) ... ній	ми нас нам нас нами ... нас	ви вас вам вас вами ... вас	вони їх (до них) їм їх (на них) ними ... них

Таблиця 12

Присвійні займенники

Відмінки	Однина	Множина
Н. Р. Д. Зн. Ор. М.	мій мого моєму = Н. або Р. моїм ... моєму (моїм)	моє моя моєї моїй мою моєю моїй
		мої моїх моїм = Н. або Р. моїми ... моїх

Зверніть увагу:

1. Займенники *твій, свій* відмінюються, як *мій*.
2. Займенники *наш, ваш* відмінюються, як прикметники твердої групи, *їхній* — як прикметник м'якої групи.

Таблиця 13

Вказівні займенники

Відмінки	Однина	Множина
Н. Р. Д. Зн. Ор. М.	той, цей те, це того, цього тому, цьому = Н. або Р. тим, цим ... тому (тім), цьому (цім)	та, ця тієї (тої), цієї тій, цій ту, цю тією (тою), цією ... тій, цій
		ті, ці тих, цих тим, цим = Н. або Р. тими, цими ... тих, цих

Таблиця 14

Означальні займенники

Відмінки	Однина	Множина
Н. Р. Д. Зн. Ор. М.	весь всього всьому = Н. або Р. всім ... всьому (всім)	вся всієї всій всю всією ... всій
		всі всіх всім = Н. або Р. всіма ... всіх

Зверніть увагу: займенники *кожен (кожний), всякий, всілякий, сáмий і самій, сам* відмінюються, як прикметники твердої групи.

Таблиця 15
Питальні займенники

Відмінки	Однина					Множина
Н.	<i>хто</i>	<i>що</i>	<i>чий</i>	<i>чиє</i>	<i>чия</i>	<i>чий</i>
Р.	<i>кого</i>	<i>чого</i>		<i>чийого</i>	<i>чиєї</i>	<i>чийх</i>
Д.	<i>кому</i>	<i>чому</i>	<i>чийому (чиєму)</i>		<i>чийй</i>	<i>чийм</i>
Зн.	<i>кого</i>	<i>що</i>	= Н. або Р.		<i>чию</i>	= Н. або Р.
Ор.	<i>ким</i>	<i>чим</i>	<i>чийм</i>		<i>чисю</i>	<i>чийми</i>
М.	<i>... кому (кім)</i>	<i>... чому (чім)</i>	<i>... чийому (чиєму, чийм)</i>		<i>... чийй</i>	<i>... чийх</i>

Зверніть увагу: займенники *який, котрій* відмінюються, як прикметники твердої групи.

Зворотний займенник

Зворотний займенник має такі відмінкові форми: *себе, собі, себе, собою, на собі*.

Неозначені і заперечні займенники

Складні неозначені і заперечні займенники відмінюються лише в основній частині і мають такі відмінкові форми:

Хтось, когось, комусь, когось, кимсь (кимось), на комусь.

Щось, чогось, чомусь, щось, чимсь (чимось), на чомусь.

Чийсь, чийогось, чийомусь (чиємусь), чийсь або чийогось, чиймсь (чиймось), на чийомусь (чиємусь, чиймсь).

Котрійсь, котрогось, котро́мусь, котрійсь або котро́гось, котрімсь, на котро́мусь (котрімсь).

Дехто, декого, декому, декого, деким, де на кому (де на кім, на декому).

Деякий, деякого, деякому, деякий або деякого, деяким, на деякому.

Абихто, абикого, абикому, абикого, абики́м, аби на кому.

Абиякий, абиякого, абиякому, абиякий або ябиякого, абияки́м, на абиякому (на абиякім, аби на якому, аби на якім).

Ніхто, нікого, нікому, нікого, ніки́м, ні на кому (ні на кім).

Ніякий, ніякого, ніякому, ніякого, ніяки́м, ні на якому (ні на якім).

ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ

Таблиця 16
Поділ дієслів на дієвідміни

Дієвідміна	Дієслова	Приклади
II	а) на -ити, -іти; їти (після голосних); -ати (після ж, ч, ш, щ), якщо суфікси -и-, -і-, -ї-, -а- зникають у першій особі однини теперішнього часу; б) на -отіти ; в) окремі дієслова	<i>носити (ношу), летіти (лечу), доіти (дою), лежати (лежу)</i> <i>булькотіти, бурмотіти, цокотіти, муркотіти</i> <i>боятися, стояти, спати, бігти</i>
I	усі інші дієслова, крім атематичних	<i>жити, чути, червоніти, вставати, сіяти, полоти, везти, булькотати, бурмотати, цокотати, муркотати</i>

Зверніть увагу: атематичні дієслова *дати, їсти, бути* і всі префіксальні, похідні від них, а також префіксальні дієслова з коренем *віс-* (*розповісти, відповісти* та ін.) не належать ні до якої дієвідміни.

Особові закінчення дієслів у теперішньому (або майбутньому простому) часі

Дієвідміна	Особа	Однина			Множина		
I	1	<i>пиш-у</i>	<i>пол-ю</i>	<i>працю-ю</i>	<i>пиш-емо</i>	<i>пол-емо</i>	<i>працю-ємо</i>
	2	<i>пиш-еш</i>	<i>пол-еш</i>	<i>працю-єш</i>	<i>пиш-ете</i>	<i>пол-ете</i>	<i>працю-єте</i>
	3	<i>пиш-е</i>	<i>пол-е</i>	<i>працю-є</i>	<i>пиш-уть</i>	<i>пол-ють</i>	<i>працю-ють</i>
II	1	<i>бач-у</i>	<i>сто-ю</i>	<i>по-ю</i>	<i>бач-имо</i>	<i>сто-їмо</i>	<i>пої-мо</i>
	2	<i>бач-иш</i>	<i>сто-їш</i>	<i>по-їш</i>	<i>бач-ите</i>	<i>сто-їте</i>	<i>по-їте</i>
	3	<i>бач-ить</i>	<i>сто-їть</i>	<i>по-їть</i>	<i>бач-ать</i>	<i>сто-ять</i>	<i>по-ять</i>

Зверніть увагу: дієслова окремої групи *дати, їсти, відповісти* відмінюються за таким зразком: *дам, даси, дасть, дамо, дасте, дадуть; їм, їси, їсть, їмо, їсте, їдять; відповім, відповіси, відповість, відповімо, відповісте, відповідять (дадуть відповідь).*

Особові закінчення дієслів у наказовому способі

Позиції	2 особа однини	1 особа множини	2 особа множини
а) під наголосом; б) у дієсловах з наголошеним префіксом ви- ; в) у дієсловах із суфіксом -ну- в інфінітиві після букв на позначення приголосних; г) у дієсловах з основою на -л або -р після букв на позначення приголосних	<i>уч-і́</i> <i>ві́пиш-и</i> <i>крикн-и</i> <i>підкресл-и</i> <i>випр-и</i>	<i>уч-і́мо</i> <i>ві́пиш-імо</i> <i>крикн-імо</i> <i>підкресл-імо</i> <i>випр-імо</i>	<i>уч-і́ть</i> <i>ві́пиш-іть</i> <i>крикн-іть</i> <i>підкресл-іть</i> <i>випр-іть</i>
У ненаголошеній позиції а) після букв на позначення голосних; б) після б, п, в, м, ж, ш, ч, щ, р ; в) після д, т, з, с, л, н	<i>грай</i> <i>ріж</i> <i>встань</i>	<i>грай-мо</i> <i>ріж-мо</i> <i>встань-мо</i>	<i>грай-те</i> <i>ріж-те</i> <i>встань-те</i>

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Б. — І. Багрянний
В. — І. Вихованець
Вас. — С. Васильченко
Г. — О. Гончар
газ. — газета
Гл. — Л. Глібов
Гол. — А. Головка
Гр. — М. Грушевський
Граб. — П. Грабовський
Греб. — Є. Гребінка
Г.Т. — Григорій Тютюнник
Д. — О. Довженко
Дм. — Л. Дмитерко
журн. — журнал
З. — П. Загребельний
Заб. — Л. Забашта
Зб. — Ю. Збанацький
І.В. — І. Вісьде

К. — Л. Костенко
Каш. — А. Кашенко
Кол. — В. Колодій
Котл. — І. Котляревський
Коц. — М. Коцюбинський
Л. — Д. Луценко
Л.У. — Л. Українка
М. — І. Муратов
М.В. — М. Вовчок
Н. — К. Наріжний
Н.-Л. — І. Нечуй-Левицький
н.тв. — народна творчість
О. — Б. Олійник
О.В. — О. Вишня
Ол. — О. Олесь
П. — Д. Павличко
Підс. — О. Підсуха
Пл. — Є. Плужник

Плач. — С. Плачинда
Р. — М. Рильський
С. — В. Сосюра
Сим. — В. Симоненко
Ск. — Г. Сковорода
Скур. — В. Скуратівський
Сл. — О. Слісаренко
С.Т. — С. Тельнюк
Стар. — М. Старицький
Стус — В. Стус
Т. — Григір Тютюнник
Тич. — П. Тичина
Ф. — І. Франко
Хв. — М. Хвильовий
Ч. — А. Чехов
Ш. — Т. Шевченко
Шум. — М. Шумило

ЗМІСТ

Основи українського правопису	3
Український алфавіт	4
Слова з літерою г	4
Таблиця 1	5
Ненаголошені голосні. О чи А ? Е чи И ? И чи І ?	
Таблиця 2	6
Уживання апострофа. Апостроф чи Ø ?	
Таблиця 3	7
Чергування голосних. О чи І ? Е чи І ?	
Таблиця 4	8
Чергування голосних. Е чи О ?	
Таблиця 5	8
Чергування прийменників і префіксів. У чи В ? У- чи В- ?	
Таблиця 6	9
Чергування сполучників. І чи Й ?	
Таблиця 7	10
Чергування прийменників. З , ІЗ чи ЗІ ?	
Таблиця 8	10
Уживання м'якого знака. Ь чи Ø ?	
Таблиця 9	11
Спрощення у групах приголосних. Групи букв з Д , Т , К , Л чи без них?	
Таблиця 10	12
Зміни приголосних при словотворенні. -ЗЬК- , -ЦЬК- чи -СЬК- ? -ЧЧ- чи -Щ- ? -Щ- чи -ЖЧ- ? -ЧН- чи -ШН- ?	
Таблиця 11	13
Подвоєння букв на позначення подовження і збігу приголосних. Дві букви чи одна?	
Таблиця 13	14
Префікси, що закінчуються на приголосний. С чи З ? Ж чи Ш ? Д чи Т ? Б чи П ?	
Таблиця 12	14
Префікси, що закінчуються на голосний. ПРЕ- , ПРИ- чи ПРІ- ?	
Таблиця 14	15
Суфікси іменників. И чи І ? И чи Е ? И чи І ?	
Таблиця 16	16
Суфікси прикметників і дієприкметників. -Н- чи -НН- ?	
Таблиця 15	16
Суфікси прикметників. И , І чи І ?	
Таблиця 17	17
Складні іменники. Разом чи через дефіс?	
Таблиця 18	18
Складні прикметники. Разом чи через дефіс?	
Таблиця 19	19
Прислівники. Разом, окремо чи через дефіс?	
Таблиця 20	20
Прислівники і прислівникові сполучення. Разом чи окремо?	
Таблиця 21	21
Прийменники. Разом, через дефіс чи окремо?	

Таблиця 22	21
Сполучники. Разом, окремо чи через дефіс?	
Таблиця 23	22
Частки. Разом, через дефіс чи окремо?	
Таблиця 24	23
Частка НІ . Разом чи окремо?	
Таблиця 25	23
Частка НЕ . Разом, окремо чи через дефіс?	
Таблиця 26	24
Власні назви. З великої літери чи з малої?	
Таблиця 27	26
Російські прізвища. Е чи Є ? ЙО чи ЬО ? И чи І ?	
Таблиця 28	27
Слова іншомовного походження. И, І чи І ? Е чи Є ? У чи Ю ?	
Таблиця 29	28
Розділові знаки між підметом і присудком. Тире чи \emptyset ?	
Таблиця 30	29
Розділові знаки між різними членами речення. Тире чи \emptyset ?	
Таблиця 31	30
Однорідні члени речення. Кома, крапка з комою чи \emptyset ?	
Таблиця 32	31
Однорідні і неоднорідні означення та прикладки. Кома чи \emptyset ?	
Таблиця 33	32
Узагальнюючі слова при однорідних членах речення. Двокрапка, тире чи кома?	
Таблиця 34	33
Узгоджені і неузгоджені означення. Кома, тире чи \emptyset ?	
Таблиця 35	34
Прикладки. Кома, \emptyset чи тире?	
Таблиця 36	35
Обставини і звороти із значенням включення або заміщення, виражені іменниками із прийменниками. Кома чи \emptyset ?	
Таблиця 37	36
Обставини, виражені дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами. Кома чи \emptyset ?	
Таблиця 38	37
Уточнюючі, пояснюючі та приєднувальні члени речення. Кома, тире чи дужки?	
Таблиця 39	38
Вставні слова і словосполучення. Кома чи \emptyset ?	
Таблиця 40	39
Вставні слова і члени речення. Кома чи \emptyset ?	
Таблиця 41	40
Вставні слова, словосполучення і речення. Кома, тире чи дужки?	
Таблиця 42	41
Звертання. Кома чи знак оклику?	
Таблиця 43	41
Вигуки. Кома, \emptyset чи знак оклику?	
Таблиця 44	42
Питальні, стверджувальні та заперечні слова. Кома, знак оклику чи питання?	
Таблиця 45	43
Складносурядні речення. Кома, \emptyset , крапка з комою, тире чи кома і тире?	

Таблиця 46	44
Складнопідрядні речення. Кома чи Ø?	
Таблиця 47	45
Складнопідрядні речення. Крапка з комою, тире, двокрапка чи кома і тире?	
Таблиця 48	46
Розділові знаки при збігові сполучників. Кома чи Ø?	
Таблиця 49	47
Звороти — не підрядні речення. Ø чи кома?	
Таблиця 50	48
Порівняльні звороти. Кома чи Ø?	
Таблиця 51	49
Словосполучення і речення із сполучником ЯК . Кома чи Ø?.	
Таблиця 52	50
Безсполучникові речення. Кома, крапка з комою, двокрапка чи тире?	
Таблиця 53	51
Пряма мова. Лапки, кома, двокрапка, три крапки, тире, знак питання чи оклику?	
Таблиця 54	52
Розділові знаки при цитатах. Лапки, кома, тире, двокрапка чи три крапки?	

ДОДАТОК

Таблиці 1-7	53
Відмінювання іменників	
Таблиці 8-9	57
Відмінювання прикметників	
Таблиця 10	58
Відмінювання числівників	
Таблиці 11-15	59
Відмінювання займенників	
Таблиці 16-18	60
Відмінювання дієслів	
Умовні скорочення	61